

ETNINIŲ KONFLIKTŲ REGULIAVIMAS PASAULYJE IR PASTAROJO DEŠIMTMEČIO PATIRTIS LIETUVOJE

NORTAUTAS STATKUS

Valstybės retai bando nereguliuoti santykių tarp etninių grupių, naudodamos įvairiausius metodus, pradedant genocidu ir baigiant proporcingu galių pasidalijimu. Straipsnio tikslas yra, atsižvelgiant į Europos ir pasaulio patirtį, apibūdinti Lietuvos Respublikos etninę politiką ir įvertinti pastarosios adekvatumą deklaruojamiems valstybės vidinio stabilumo, etninių mažumų visuomeninės integracijos ir jų kultūrinio savitumo išsaugojimo tikslams.

Straipsnyje pateikiamas modelis, teigiantis, kad Lietuvos kaip ir bet kurios valstybės etninė politika priklauso nuo kelių veiksnių: „mažumų“ inkorporavimo formos ir tradicijų, valstybės tarptautinės galios ir prestižo bei pagrindinio etnoso bei „mažumų“ ir kurių charakteristikų (demografijos, geografinio išsidėstymo, etninio darbo pasidalijimo, etniškumo politinio institucionalizavimo ir mobilizacijos laipsnio, etninių markerių prigimties ir unikalumo).

Egzistuoja nemažai skirtumų tarp Lietuvos etninių mažumų. Todėl straipsnyje įrodinėjama, kad Lietuvos Respublikos oficialus integracijos ir kultūrinės autonomijos kursas etninių mažumų atžvilgiu, neatsižvelgiantis į savitas etninių mažumų charakteristikas, skirtingai veikė etninių mažumų visuminę socialinę būklę ir jų identiteto raidos tendencijas, taip pat ir pačių etninių mažumų skirtingą reakciją į tokią nediferencijuotą valstybės politiką. Teigiamas Lietuvos etninės politikos korekcijos reikalingumas.

„Etninė tapatybė latentiskai esti visur. Tačiau realizuojasi tik tada, kai grupės jaučia turimų privilegijų praradimo pavojų arba, atvirkščiai, jaučia momento teikiamas galimybes įveikti ilgalaikį privilegijų neigimą“.

I. Wallerstein (*The Capitalist World Economy*, 1979, p.184)

Atsikūrusi Lietuvos valstybė paveldėjo subyrėjusios Sovietų Sąjungos etninės politikos problemas. Jos pačios atkūrimas buvo iš dalies šios politikos nesėkmių išdava. Baltijos valstybės, tarp jų ir Lietuva yra multietninė. Kaip nei viena iš šiandien egzistuojančių multietninių valstybių neišvengia etninių vaidų ar kitokio pobūdžio tarpetninių įtampų. Žodžiu, etninė įvairovė dažnai sukelia papildomą įtampą, neigiamai veikia valstybių vidinį stabilumą ir kartais netgi tarptautinę padėtį. Todėl valstybės retai bando nereguluoti santykių tarp etninių grupių naudojamos įvairiausių metodų.

Pavojingiausios ir nemaloniausios valstybėms etninių konfliktų apraiškos yra etnonacionalistiniai ir separatistiniai judėjimai, partizaniniai karai ir terorizmas. Nenuostabu. Visi šie reiškiniai neišvengiamai silpnina valstybių (teisingiau politinio elito) ekonominę, karinę bei politinę galią ir, žinoma, tarptautinį prestižą. Visa tai savo ruožtu blogina visuminę valstybės vidaus padėtį ir poziciją tarptautinėje sistemoje. Valstybių vyriausybės baugina galimo atsiskyrimo padariniai (svarbių žaliavų šaltinių praradimas, komunikacijų tinklų išardymas, geopolitinės padėties pasikeitimas, gyventojų sumažėjimas ir t.t.). Žinoma, kitos etninių konfliktų formos (pvz., etninės riaušės) taip pat nemažiau jaudina valstybes, kurių viena iš funkcijų (ir legitimumo pagrindų) yra piliečių saugumo ir gerovės užtikrinimas mainais už mokesčius.

Tikrovėje neegzistuoja multietninės valstybės, kuriose būtų išvengta vienokio ar kitokio pobūdžio etninių vaidų ir nesutarimų, tačiau ar konfliktai pasiekia ginkluoto konflikto laipsnį priklauso nuo valstybės etninės politikos, tarptautinės valstybės padėties ir galios balanso tarp etninių grupių, gyvenančių valstybės teritorijoje. Į galios sąvoką įeina etnos dydis, prieauglio tempai, ekonominiai ir technologiniai resursai, intelektualinis potencialas, įtaka valstybės struktūrose bei turtinga ir sena kultūra.

Šiuo atveju yra įdomu, kas lemia valstybių etninę politiką ir kokie gali būti etninio konflikto reguliavimo būdai, bet iš pradžių reikia išsiaiškinti bendrąsias socialinės sąveikos aplinkybes.

1. Kolektyvinio elgesio ypatumai

Visiškai galima sutikti su „racionalaus pasirinkimo“ paradigma, kad individai kooperuojasi ar konfliktuoja stengdamiesi pagerinti savo socialinį statusą ar optimizuoti ekonominius resursus. Klasikinė ekonomika ir kitos utilitarinės socialinės teorijos daro prielaidą, kad pozityvi sąveika įvyksta tada, kai tokios sąveikos nauda vienam individui A yra didesnė nei kaina individui B arba kaina ir nauda yra lygi ($b_A > c_B$ arba $c_A < b_B$; $b_A = c_B$), kur b – nauda, c – kaina. R. Axelrodas parodė, kad kooperacija gali spontaniškai atsirasti savanaudžių pasaulyje, motyvuota tik individualiais interesais, jei veikėjai kiekvienas atskirai reaguoja į priešingos pusės ankstesnį elgesį, t.y. laikosi „akis už akį, meduolis už meduolį“ strategijos (*TIT for TAT strategy*).¹

Atsižvelgiant į moderniosios biologijos atradimus ir teorinę mintį, reikia pastebėti, kad individai „pasveria“ ne tik asmeninę naudą bendradarbiavimo ar konflikto atveju, bet ir giminingumo santykį tarp potencialių kooperatorių ir konkurentų. Nesinori veltis šiame straipsnyje į ginčus, ar darvinistinė evoliucijos teorija padeda, aiškinant žmonių elgesį ir socialines institucijas. Argumentai, atsakantys į šią problemą ir antropocentristų priekaištus bei propaguojantys mokslų tarpusavio conceptualią integraciją, pavyzdžiui, yra puikiai išdėstyti Amerikos *Pulitzer* premija ir Karališkosios Švedijos Mokslų Akademijos premija apdovanotoje (1990), Edvardo O. Wilsono knygoje „*Consilience*”.²

Šiuolaikinė darvinistinės evoliucijos samprata šiek tiek skiriasi nuo Darvino teorijos. Pats Darvinas nieko nežinojo apie paveldimumo mechanizmą. Tą spragą vėliau užpildė Mendelis, Fisheris, ir Haldane.³ Buvo nustatyta, kad paveldimumo vienetas yra genas: DNR molekulės dalis, kuri koduoja tam tikrą baltymo molekulės dalį (fermentus, hormonus, ir t.t.). Taip pat pasirodė, kad natūralioji atranka nėra vienintelis veiksnys, lemiantis evoliuciją. Evoliucija taip pat vyksta dėl genų mutacijų, rekombinacijų, genetinio dreifo bei genų migracijos tarp populiacijų.

Genetikos atradimai šiek tiek pakoregavo ir prisitaikomumo sampratą: labiau prisitaikę yra ne tie, kurie yra sveikiau, gražiau ar stipriausi, bet tie, kurie palieka daugiausiai palikuonių, nes net labiausiai adaptavęsis individas, būdamas nevaisingas, negalės perduoti savo adaptyvius požymius lemiančių genų kitoms kartoms ir prisidėti prie genet-

inės evoliucijos. Iš to išplaukia dar viena svarbi išvada - atranka visų pirma veikia ne populiaciniame ar individualiame, bet genetiniame lygmenyje. Genai gali išlikti stabilūs daug ilgiau nei individai ar populiacijos, nes DNR molekulė sugeba replikuoti save, ir informacija, užkoduota DNR, yra potencialiai amžina. Tačiau, DNR yra gana nepatvarus cheminis junginys, nes suyra terpėje, kur yra deguonies. Todėl prieš atsirandant žemės atmosferai, DNR turėjo pasislėpti apsauginiame kiaute, tad išliko tik tie DNR tipo replikatoriai, kurie sugebėjo sukurti sau, kaip R. Dawkinsas pavadino, „išlikimo mašinas“ (*survival machines*), t.y. vienaląsčius organizmus.⁴

Atsitiktiniai DNR kodo pakitimai ir jų atranka sąlygojo tų „išlikimo mašinų“ evoliuciją iki šiandieninės įvairovės. Evoliucinės biologijos požiūriu organizmai negyvena sau, bet yra laikini genetinės informacijos nešiotojai ir perdavėjai (organizmas - tai DNR būdas pagaminti dar daugiau DNR).⁵ Per evoliuciją tie požymiai, kurių dėka padidinamas juos lemiančių genų skaičius kitoje kartoje yra tai, kas apibūdina rūšį. Tai gali būti morfofiziologiniai, fiziologiniai ar elgsenos bruožai. Vadinasi, ir bet kokia elgesio forma gali stabiliai išlikti populiacijoje, jei ji užtikrina ją veikiančių genų transmisiją, arba, kitaip sakant, taip besielgiančių individų *reprodukcinę sėkmę*. Kitokiu atveju, natūrali atranka nenaudingą elgseną pašalina iš populiacijos per keletą kartų arba bent neleidžia jai išplisti. Iš tokios evoliucijos koncepcijos išplauktų, kad atranka gali palaikyti tik egoistišką elgesį arba daugų daugiausia altruizmą tiesioginių palikuonių atžvilgiu, tačiau tai, kad individai altruistiškai elgiasi populiacijose, yra akivaizdžiai įrodyta.

Altruizmo problemą sėkmingai išsprendė britų entomologas W. Hamiltonas. Jis 1964 metais parodė, kad identiškų genų kiekis kitoje kartoje gali padidėti, jei juos nešantys organizmai ne tik patys aktyviai dauginsis, bet ir padės jiems giminingų organizmų reprodukcijai, su kuriais juos sieja dalis identiškų genų, paveldėtų bendros kilmės keliu.⁶ Todėl, anot Hamiltono, altruistinis elgesys (kai aukojamas individualus reprodukcinis potencialas) galėjo evoliucionuoti ir būti palaikomas natūralios atrankos tik giminaičių atžvilgiu, ir tik tuo atveju, jei $c < rb$, kai c žymi altruisto reprodukcinio potencialo sumažėjimą arba altruistinio poelgio kainą, b žymi naudą, kurią gauna altruistinio akto recipientas ir r yra giminingumo koeficientas tarp altruisto ir recipiento (giminingumo koeficientas tarp dviejų individų A ir B - tai tikimybė, kad bet koks atsitiktinai pasirinktas genas, priklausantis A, yra identišk-

kas B individo genui esančio tame pačiame lokuse). Rūšyse, besidauginančiose lytiniu būdu, kiekvienas individas pusę genetinės medžiagos gauna iš tėvo ir pusę iš motinos. Vadinasi, genetinis koeficientas tarp tėvų ir vaikų (jei nėra inbrydingo), taip pat tarp sibilingų yra 0,5; tarp senelių ir anūkų, tarp dėdžių, tetų ir sūnėnų, dukterėčių - 0,25; tarp pirmos eilės pusbrolių - 0,125, etc.

Žodžiu, anot Hamiltono, galutinė altruizmo ir socialumo evoliucijos priežastis yra gimininė atranka (*kin selection*) ir bendrosios reproduktyvinės sėkmės didinimo tendencija (*inclusive reproductive success*)⁷. Ši tendencija gana neblogai paaiškina altruistinės kooperacijos užuomazgas tarp giminingų individų, mažesnę bendradarbiavimą su negiminaičiais. Evoliucinio mąstymo svarba tampa akivaizdi, aiškinant individų etnocentrizmą, kurie priklauso dviems negiminingoms grupėms. Iš karto turime fundamentalią priežastį tarpgrupinės nesantaikos ir vidinės santarvės grupių viduje numatymui.

Tačiau bendrosios reprodukcinės sėkmės optimizavimas yra tik viena medalio pusė. Kita - aplinka, kurioje ši tendencija pasireiškia. Pirmą kartą aplinka savotiškai skatino šios tendencijos ekspresiją, versdama homo sapiens burtis į didesnes grupes, kol pačios hominidų grupės tapo atranka lemiančiu veiksnium. Etnocentrinės ir ksenofobinės tendencijos buvo sustiprintos pirmą kartą grupėms, konkuruojant dėl skurdžių resursų. Tarkime, atsirado bet kokia mutacija, skatinanti ksenofobiją. Ji tapo adaptyvi tokioje aplinkoje. Nes, jei hominidas turėjo paveldimą polinkį vengti ir nemėgti nepažįstamųjų, tai buvo akylesnis ir budresnis. Tikėtina taip pat, kad tai jį labiau apsaugodavo nuo netikėto smūgio į kaktą kirvuku ar kuoka, negu koki nors patiklesnį žmogėną. Numirėliai, kaip žinoma, priešingai, negu gyvieji, nesugeba turėti palikuonių, ir patiklumą lemiantys genai (priešingai negu ksenofobijos genai) išnyksta iš populiacijos per kartas arba net vienoje kartoje genocido atveju.

Galima spėti, kad tomis ekologinėmis sąlygomis, kur sėkmingas išlikimas reikalavo kolektyvinių pastangų, didesnę tikimybę išlikti turėjo tie genai, kurie sąlygojo didžiausią reprodukcinę sėkmę jų nešėjams, t.y. tiems, kurie kooperavosi su savo giminaičiais. Natūrali atranka gali skatinti netgi savižudišką elgesį, jei tai padeda identiškų genų transmisijai į kitas kartas. Taigi, jei žūdamas motina išgelbsti tris vaikus ($1 < 0.5 \times 3$), tai visas jos genų rinkinys labiau tikėtinas bus kitoje kartoje. Tad daugelis dabar egzistuojančių gyvų organizmų, įskaitant *homo sa-*

piens, elgiasi taip, tartum optimizuotų savo bendrąją reprodukcinę sėkmę (nebūtinai jie tai turi įsisamoninti).

Todėl geriau kooperacijos aktą aprašo performuluota *Hamiltono nelygybė*:

$$r_{AB} > \frac{c_A}{b_B}$$

kur r yra suvokiamas giminingumo koeficientas tarp individo A ir individo B, c - altruistinio ar kooperacijos akto kaina A, o b - tokio akto nauda B. Jei $r = c/b$, tai nei kooperacija nei konfliktas neapsimoka (aiškumo dėlei įsistatykime skaičius $1 = 1/1$ ar $0.5 = 0.5/1$).

Tam, kad individai aukotųsi ar kooperuotųsi, reikia arba didinti giminingumo koeficientą, arba mažinti kainą, arba didinti naudą ($1 > 0.5/1$; $0.5 > 0.25/1$; $0.5 > 0.5/2$). Galima pritaikyti šią formulę ir kolektyviniu lygmeniu. Reikia sudėti individo altruistinio elgesio visus c/b santykius, atsižvelgiant į bendrą recipientų skaičių ir jų giminingumo koeficientą. Išvedus grupės narių giminingumo vidurkį, socialinės kooperacijos pusiausvyros formulė atrodytų taip:

$$(r') = \frac{\sum c}{\sum b(n)}$$

kur n - grupės narių skaičius; r' - grupės giminingumo koeficientas; $\sum c/b$ - susumuoti altruistinio akto su visais grupės nariais kainos ir naudos santykiai.

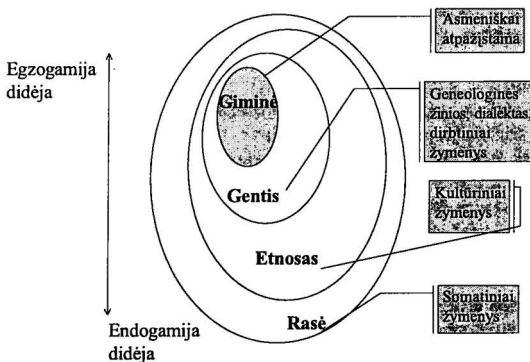
Norint sužlugdyti bendradarbiavimą, tereikia, kad $r < c_A/b_B$ ($0,25 < 0,5/1$; $0,5 < 1/1$ ir t.t.). Tiesa, tai automatiškai nesąlygoja konflikto. Konfliktas tarp individų ar jų grupių kils tik tuomet, kai to, ko reikia optimaliai egzistencijai ir reprodukcijai, bus nepakankamo kiekio ar kokybės (pvz., niekas nekonkuruoja dėl oro).

Tada etnocentrizmas neatrodo toks iracionalus ir paslaptinas reiškiny. Jei evoliuciniu požiūriu mirti už individą, su kuriuo r yra 0,004, neapsimoka, tai paguldyti galvą už 500 tokių žmonių visiškai atsiperka matuojant evoliucine valiuta, t. y. *bendrąją reprodukcinę sėkmę* ($1 < 0.004 \times 500$). Vadinasi, jei c ir b reikšmės būtų pastovios, tai kooperacijos laipsnis būtų tiesiogiai proporcingas, o konflikto laipsnis būtų atvirkščiai proporcingas bendrų genų kiekiui tarp organizmų. Tačiau, kadangi realiame pasaulyje būtent aplinka nulemia altruistinio elgesio kainos ir naudos santykį (pvz., esant badui, naudingesnis yra abortas, nes kūdikis vis vien neišgyvens) - giminingumas yra reliatyvus. Darvinizmas nenumato, kad giminaičiai visą laiką tik taikiai bendradarbiau-

tų. Altruizmo kaina didėja mažėjant giminingumo koeficientui. Antropologai skiria kelis giminystės lygmenis: „mažoji šeima“, „didžioji šeima“, giminė, gentis, subetninė grupė ir etnosas. Šie lygmenys įsilieja vienas į kitą, ir tik konkrečios aplinkybės bei individų interesai diktuoja aktyvų solidarumo lygmenį duotu laiku ir vietoje.⁸

Žodžiu, etniškumas yra viena iš genealoginių tapatybių, kurią sudaro kultūriniai požymiai, nurodantys bendrą tam tikros grupės žmonių kilmę. Skirtingai nuo etniškumo, rasinę tapatybę sudaro grupės narius diferencijuojantys morfofiziologiniai žymenys. O tai, kokiai giminei žmogus priklauso ikiagrarinėse visuomenėse, paprastai, žinoma asmeniškai, *prima facie*. Gentinės tapatybės pagrindiniai indikatoriai paprastai būna tikslūs individo šeimos ir giminės genealogijos žinios ikiagrarinėje visuomenėje.

1 schema. Genealoginės tapatybės

2. Etninių konfliktų priežastys

Kiekviena etniškumą aiškinanti teorija turi specialią dalį, skirtą etninių konfliktų aiškinimui. „Primordialistinio“ požiūrio atstovai - E.

Shilas ir C. Geertzas⁹ - teigia, kad etniniai ryšiai yra savarankiškas socialumo tipas, kurio nereikia tapatinti nei su klasine, nei su pilietine priklausomybe. Etniškumas, jų manymu, kyla iš prisirišimo prie tokių pirmųkščių „socialinės egzistencijos duotybių“ kaip gimimas tam tikroje giminėje, kalbinėje ar religinėje bendrijoje, kuri turi savitus papročius bei gyvenimo būdą. Štai šis aklo likimo nulemtas įvykis sąlygoja, kad tos „duotybės“ palieka neišdildomą pėdsaką individų kolektyvinėse tapatybėse, taigi, turi ypatingą galią sukelti stiprias solidarumo emocijas bei kolektyvines antipatijas. Tas atsitiktinis „duotybių“ skirtumas yra natūralus etninių konfliktų pagrindas. Etniniai konfliktai, anot, pavyzdžiui, Geertzo, turėtų išnykti kartu su etniniais skirtumais vykstant neaiškiai apibrėžtai „integraliajai revoliucijai“, kai pilietiškumas išstums etninę tapatybę. Tačiau „primordialistai“ iš esmės tik konstatuoja fundamentalią etninės tapatybės ir sentimentų svarbą, bet jos nepaaiškina. Na, o „integraliosios revoliucijos“ pranašystės taip ir liko tik pranašystėmis.

Kita teorijų grupė „etnosimbolistai“, jei taip galima apibūdinti J. Armstrongo, W. Connoro ir A. D. Smitho pažiūras, skirtingai nei „primordialistai“ nemano etniškumą esant pagrindine kolektyvine žmonių tapatybe, išlikusia iš neatmenamos pirmųkštės epochos. Taip pat jie neakcentuoja prigimtinio narystės etnose pobūdžio, ir kreipia savo dėmesį į etninės grupės narių bendros giminystės jausmą, bendros kilmės mitus, etninius simbolius, vertybes, ritualus bei savitas etninės kultūros formas. W. Connoro nuomone, etniškumo šerdyje glūdi neracionalios kraujo giminystės emocijos, kurias sukelia įvairūs simboliai ir bendros kilmės mitai. Smithas taip pat teigia, kad tokie kultūros elementai kaip bendros kilmės mitai, istoriniai atsiminimai ir panašiai sudaro etninės bendrijos „mitinį-simbolinį kompleksą“ ir būtent šio komplekso perdavimas ateities kartoms (ypač akcentuojama bendros kilmės mito svarba) užtikrina etninės bendrijos išlikimą.¹⁰

Anot jo, šių kultūrinių charakteristikų fundamentalus nesuderinamumas konkurencijos ar nelygybės sąlygomis tiesiogiai veda į etninius konfliktus tarp grupių. Nors etnosimbolistinis paaiškinimas pabrėžia kultūrinių vertybių ir normų prieštaravimus, iš karto galima pastebėti, kad paaiškinimas susideda iš dviejų lygiaverčiai svarbių dėmenų — kultūrinės normos sukelia konfliktus tik tarp berungtyniaujančių grupių. Simbolių ir vertybių aiškinančioji galia priklauso nuo konkurencinių ryšių tarp grupių.

Vargu ar teisingos „etnosimbolistų“ pastangos visiškai redukuoti etniškumą į kultūrą. Kultūros variacijos dažnai nesutampa su etnine diferenciacija. Tie patys kultūriniai bruožai būdingi kelioms etninėms grupėms, o vieno etnoso ribose kultūra esti labai įvairialypė.¹¹ Žinoma, negalima nesutikti su bendros kilmės mitų, simbolių, ritualų svarbos akcentavimu, tačiau lieka neaišku, iš kur pastarieji semiasi tos emocinės jėgos, tos mistinės galios, sukelti tautiečių solidarumą ir pasiaukojimą. Taip pat neaišku, kodėl vieni tautiečiai miršta už tuos simbolius, o kitiems tai yra ne motais, nors visi priklauso tai pačiai etninei grupei. Taip pat „etnosimbolistinis“ požiūris aiškiai neapibūdina nelygybės turinio ar konkurencijos tikslų, tuo palikdamas spragą aiškinant etninius konfliktus. Kaip pastebi D. Horowitzas, vertybių skirtumai, atvirkščiai, gali nukreipti etninių grupių konkurenciją į skirtingas sferas, tuo susilpnindami trintį tarp etninių grupių (pavyzdžiui, Malaizijoje, kur kinai dominuoja ekonomikoje, o malajai monopolizavo valstybines tarnybas)¹².

„Instrumentalistinės“ etninių santykių teorijos kaip tik ir bando panaikinti šiuos etnosimbolistinio aiškinimo trūkumus, nurodydamos, kad kultūriniai skirtumai tarp grupių sukelia konfliktą tik kovoje dėl politinės valdžios ar ekonominės sėkmės. Pastarosios etninės diferenciacijos teorijos (O. Patersonas, M. Hechteris, M. Bantonas, F. Barthas, P. Brassas, A. Cohenas,) teigia, kad etniškumas yra tam tikras kultūrinių vertybių ir kitų kultūros elementų derinys, kurį individai panaudoja kolektyvinei mobilizacijai tarpusavio politinėje ir ekonominėje konkurencijoje bei kolektyvinių ribų palaikymui. Tai yra tartum tam tikras simbolių ir organizacinių resursų tipas. Simboliai koordinuoja grupių narių veiklą: suteikia tikslą, nurodo veiksmų formas ir kryptį. Etniškumas yra tik vienas iš keleto kolektyvinių identitetų. Žmonės turi visą spektrą kolektyvinių tapatybių (pradedant šeima, baigiant religija) ir konstruoja, pasirenka ar panaudoja kiekvieną atitinkamose situacijose, kai ta ar kita tapatybė geriausiai užtikrina individų interesus.¹³ Todėl etniniai konfliktai kyla iš individų grupinių, ekonominių ar politinių interesų nesutapimo, kai pasinaudojama kultūros skirtumais. Kai ekonominiai ar politiniai priešininkai priklauso tai pačiai kultūrinei grupei, tai konkurencija dėl valdžios ir ekonominių resursų įgauna ne etninės, bet klasinės kovos formas. Etniškumas yra suprantamas kaip masių mobilizacijos priemonė. Pagerinus ekonominę nuskriaustųjų padėtį ir išlyginus politines galias, „instrumentalistinių“ koncepcijų autoriai tikisi etninių konfliktų išnykimo.

Ši pozija būtų gana įtikinama, tik nesuprantama, kodėl kai kurios etninės grupės kovoja, nepaisant aiškios pralaimėjimo perspektyvos ir ekonominių nuostolių (karenai Birmoje ar kurdai). Kodėl štai tokios „interesų grupės“ neišsisklaido po pralaimėjimo (ko reikėtų tikėtis, jei interesai būtų tik politiniai ar ekonominiai)? Galiausiai, atrodytų, kad ekonominės diferenciacijos mažėjimas, taip pat ir politinių konfliktų išsisprendimas turėtų lemti etninio pasidalijimo išnykimą, bet tam prieštarauja gerai žinomų etniškai heterogeniškų šalių pavyzdžiai: Belgija, Šveicarija (Juros kantono istorija).¹⁴ Tačiau kaip teisingai pastebi W. Connor, ekonominiai skirtumai vaidina katalizatoriaus vaidmenį etniniuose santykiuose.¹⁵ Jos nurodymas į ekonominę nelygybę padeda teisingai apibrėžti konkurencijos tarp etninių grupių tikslus ir priežastis, bet jokių būdu galutinai nepaaiškina paties konflikto tarp grupių atsiradimo ir egzistavimo faktų.

Ekonominės ir politinės etniškumo teorijos ir sociobiologija yra gana nesunkiai suderinamos. Aukštas statusas yra geriausias būdas kontroliuoti ekonominius resursus, o pastarieji būtini sėkmingai reprodukcijai. Todėl nenuostabu, kad etninės grupės nariai, kurių ekonominė ar subordinuotoji politinė padėtis blogesnė, organizuojasi į judėjimus, siekiančius pakeisti esamą darbo pasidalijimą ir resursų pasiskirstymą.

Tad, galutinai analizuojant, individai ir grupės konkuruoja dėl resursų ir statuso, bet individai linkę atsižvelgti į giminingumo laipsnį tarp savęs ir konkurentų. Kuo didesnis giminingumas, tuo mažiau reikia paskatų bendradarbiavimui, ir tampa didesni konflikto kaštai (nes altruistinis elgesys giminaičių atžvilgiu savaime atsiperka didesniu genų skaičiumi kitoje kartoje). Ir atvirkščiai, kuo giminingumas mažesnis, tuo didesnė turi būti kooperacijos nauda ir mažesnė konflikto kaina.

Tik ekonominiai skirtumai ir politinė nelygybė tarp kultūriškai nevienodų grupių pati savaime nesukelia etninių konfliktų. Etniniai konfliktai kyla dėl ekonominių skirtumų ir politinės nelygybės tarp individų grupių, besiskiriančių savo kilme ir giminingumo koeficientų vidurkiais. Tiksliau sakant, yra svarbu, ne tai, ar iš tikro etninės grupės nariai yra giminingi, bet tai, kad jie tuo tiki, ir tai lemia jų elgesį. Todėl galutinė etninių konfliktų priežastis yra ne kolektyviniai kultūriniai skirtumai ar ekonominis ar/ir politinių grupinių interesų disbalansas tarp individų pats savaime, bet visi šie skirtumai kartu paėmus tarp bekonkuruojančių individų grupių, kurių nariai tiki tarpusavio bendra kilme ir giminingumu, ir skiria save nuo kitų panašių vienus ar kitus kultūrinius

bruožus. Žodžiu, diferentinė kilmės percepcija yra būtinas veiksnys, paverčiantis grupinį konfliktą etniniu konfliktu. Tačiau bendros kilmės percepcija nėra šiaip sau atsitiktinis reiškinys, bet sutampa su ilgalaikė kolektyvine endogamija.¹⁶

3. Etninių konfliktų reguliavimo strategijos

Jau buvo minėta anksčiau, kad etniškumą pravartu suvokti kaip išplėstos giminystės formą, kai individai atpažįstami ir priskiriami tolimų giminaičių kategorijai pagal kultūrinius bruožus. Aukščiau pateikta *Hamiltono* nelygybė $c < rb$ gali būti pritaikyta, aprašant ir aiškinant tarpetninius santykius, bei valstybių ir etninių grupių sąveiką (juolab, kad parlamentuose, ministerijose ir žinybose sėdi ne marsiečiai, bet vienos ar kitos etninės grupės nariai).

Todėl kuo dviejų ar daugiau grupių tarpusavio suvokiamas giminingumas yra didesnis, tuo mažesnė gali būti sąveikos nauda ir didesni kaštai, kad kooperacija vis tiek įvyktų. Ir, atvirkščiai, kuo suvokiamas r (giminingumo koeficientas) mažesnis, tuo didesnė turi būti sąveikos nauda ir mažesnė kaina, kad grupės kooperuotųsi. Galima suformuluoti ir kitaip: kuo suvokiamas giminingumo koeficientas r tarp grupių yra didesnis, tai tuo priešiškos sąveikos nauda turi būti didesnė, o kaina mažesnė, idant konfliktas įvyktų, o kuo r tarp grupių - mažesnis, tuo ir konflikto nauda gali būti mažesnė, o kaštai didesni.

Kaip jau buvo minėta, mažesnis suvokiamas giminingumas automatiškai nesąlygoja konflikto tarp grupių. Konfliktus sukelia išteklių trūkumas optimaliai egzistencijai (galutinė priežastis, neminint visos aibės galimų tarpinių priežasčių: vertybės, ideologija, ir pan.). Optimaliai egzistencijai ir reprodukcijai žmonėms kaip ir kitiems gyviams organizmams reikia resursų plačiaja to žodžio prasme (energijos, medžiagos, informacijos ir laiko). Kadangi mūsų pasaulis yra skurdus, ir tų resursų visą laiką nepakanka visiems, konkurencija tarp individų ir grupių yra neišvengiama. Net jei poreikiai ir resursai kurį laiką išlaikytų pusiausvyrą, tai bendrosios reprodukcinės sėkmės optimizavimo imperatyvas suformuotų naują disbalansą. Tačiau kuo disbalansas tarp individų poreikių ir resursų yra mažesnis, tuo konfliktai yra švelnesni.

Jei valstybė yra etniškai heterogeniška, tai esant nepritekliui neišvengiamai kyla konfliktai tarp etninių grupių (nors ne vien tarp jų). Teo-

riškai svarstant, iš Hamiltono taisyklės galima numatyti dvi alternatyvias etninės politikos strategijas: etninių skirtumų naikinimo strategija ir etninių skirtumų valdymo strategija. Valstybės gali arba keisti giminystės laipsnio percepciją tarp grupių (etninių skirtumų naikinimo strategija), arba bandyti valdyti etninius skirtumus, manipuliuojant tarpgrupinės sąveikos kainos/naudos santykio suvokimu (etninių skirtumų valdymo strategija).

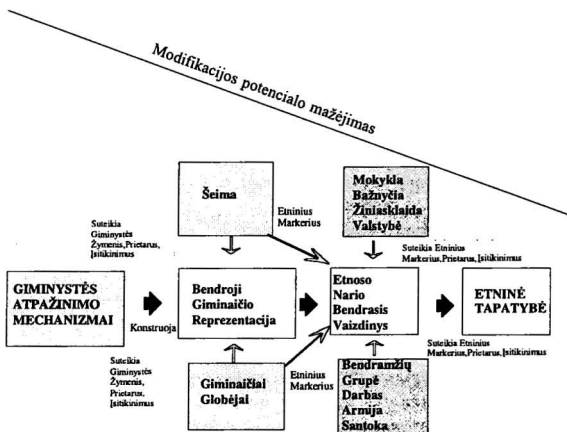
Tarpusavio giminystės suvokimą tarp grupių galima didinti, suvienodinus etninius markerius: per egzogamines santuokas arba specialias asimiliacines programas. Mat etninė tapatybė kaip išplėstinė giminystės forma susiformuoja palaipsniui. Paprastai, jau 3-7 metų vaikai turi rudimentinę etninę savimontę, kuri tampa pastovesne paauglystės periode.¹⁷ Vaikai nuosekliai išmoksta skirti giminaičių kategorijas: pirmiausia - artimiausi, vėliau eina tolimesni, ir galiausiai išmokstama skirti savojo etnoso narius. Kurie konkretūs giminystės ir etniškumo žymenys bus suvokti, kuriais remiantis individai bus atpažinti kaip giminaičiai, priklauso nuo išmokimo, o jį, savo ruožtu, veikia duota aplinkos situacija (tiek kultūrinė, tiek socialinė, tiek gamtinė).

Šeima vaidina svarbiausią vaidmenį etninės tapatybės formavimosi procese, nes būtent iš šeimos narių vaikas nukopijuoja charakteristikas į hipotetinę *bendrają giminaičio reprezentaciją*. Su jos pagalba vėliau sukuriamas savo etnoso nario bendrasis vaizdinys ir etninė tapatybė, nors bendraamžių grupė taip pat gali sąlygoti etninio identiteto formavimąsi etniškai mišrioje aplinkoje. Dauguma tų charakteristikų yra kultūrinės prigimties, bet tik tie kultūros elementai yra etniškai reikšmingi, kurie patikimai koreliuoja su giminimumu duotoje situacijoje. Kultūriniai markeriai geriau padeda atskirti kaimynystėje gyvenančias populiacijas, kurios nesiskiria ypatingais morfologiniais bruožais, ir somatinė variacija grupių viduje yra didesnė nei tarp jų. Kalba arba, teisingiau sakant, fonetika sudaro svarbų etninės tapatybės dėmenį, nes suaugusiam žmogui gana sunku išmokyti šnekėti svetima kalba be akcento. Ir tai gana patikimai nurodo etninę grupę, kurioje žmogus užaugo, ir, tikėtina, gimė. O morfologiniai bruožai gali geriau pasitarnauti, nustatant individų etniškumą tik tada, kai etninė grupė migruoja už genetinio gradiento ribų, ir kai somatiniai skirtumai tampa akivaizdūs, išimtinai būdingi pastarajai.¹⁸

Šioje perspektyvoje tampa aiškesnė etninės endogamijos stabilizuojanti rolė. Endogamija apriboja etninių markerių pasirinkimą, o eg-

zogamija sąlygoja „dvigubą etninį identitetą“, asimiliaciją arba naujos etninės tapatybės formavimąsi, rekombinuojantis, atsirandant naujiems etniniams markeriams. Visiškai aišku, kad be šeimos ir bendraamžių grupės etninę tapatybę sąlygoja kitos socialinės institucijos, tokios kaip: mokykla, bažnyčia, armija, profesija, žiniasklaida, vedybos ir valstybė (žr. 2 *schema*). Tačiau, etninės tapatybės modifikacijos potencialas mažėja individui bręstant¹⁹.

2 schema. Individualios etninės tapatybės formavimasis

Tad vyriausybės gali skatinti etniškai mišrias santuokas (etniškai mišrių gyvenviečių, rajonų sudarymas, lyčių disproporcijos skatinimas, etniškai mišrios mokyklos). Taip pat vyriausybės gali stengtis niveliuoti etninius markerius per mokyklą ar kitas auklėjimo institucijas (drausti kurio nors etnoso kalbą ir versti kalbėti kito etnoso kalba, drausti kurios nors grupės etninius simbolius, šventes, kilmės mitą, istorinius padavimus ir pan.).

Kita vertus, valstybės etninė politika gali būti visiškai kitokio

pobūdžio: kuri palieka egzistuoti etnines tapatybes valstybės teritorijoje, tačiau bando derinti etninių grupių interesus.

Bet kokia politika – iš dalies procesas, kurio metu ištekliai perskirstomi tarp konkuruojančių individų ir jų grupių. Konkurencijos formai ir intensyvumui yra svarbus ne absoliutus resursų kiekis, bet jų santykinis pasiskirstymas laike ir erdvėje: ar jie pastovūs, ar atsitiktiniai laike, ir koncentruotai ar tolygiai išsidėstę teritoriškai. Konflikto kaštai padidinami, o nauda sumažinama per resursų eksploatavimo specializaciją arba teritorializaciją arba per abu mechanizmus kartu, priklausomai nuo konkrečios resursų išsidėstymo konfigūracijos.²⁰ Tad valstybė, suteikdama išskirtines teises kokiai nors etninei grupei užsiimti vienu ar kitu verslu, ar veikla (etninės monopolijos ir etninio darbo pasidalijimo didinimas) arba perduodama visišką ar dalinę išteklių kontrolę tam tikroje teritorijoje tikėtina sušvelnins konkurenciją tarp grupių, nes tų grupių individai eksploatuos skirtingus resursų tipus ir jų interesai nepersiklos.

Žinoma, valstybės dažnai taiko ir mišrią strategiją. Hipotetiškai, etninę įvairovę kokioje nors teritorijoje ar valstybėje galima mažinti:

1. *fiziškai naikinant* kai kurias etnines grupes; arba
2. *išstremiant, deportuojant* pastarąsias už valstybės ribų;
3. *taip pat galima siekti primesti kurios nors vienos etninės grupės tapatybę* kitoms toje teritorijoje ar valstybėje gyvenančioms etninėms grupėms. Žodžiu, etniškai homogenizuoti valstybę kurios nors vienos etninės grupės pagrindu;
4. *taip pat galima bandyti sukonstruoti naują tapatybę*, į kurią su-lieti šalyje egzistuojančius etnosus; ir
5. *galiausiai galima atskirti tam tikras etnines grupes* politinėmis sienomis, t.y. padalinti politinį vienetą į kelias valstybes.

Kita vertus, galima nekreipti dėmesio į egzistuojančius etninius skirtumus, bet stengtis reguliuoti etninius santykius, manipuliuojant etninių grupių ir joms priklausančių individų interesais, taikant pozityvias ar neigiamas sankcijas:

1. *malšinti etninius konfliktus prievarta*, baudžiant visų ar kurios nors vienos etninės grupės etnocentrizmo ir etninės diskriminacijos apraiškas;

2. *sudaryti sąlygas funkicinei etninių grupių specializacijai*, nes jų interesai nepersiklos, išnaudojant skirtingus išteklių tipus;
3. *suteikti etninėms grupėms jų gyvenamosios teritorijos* ir joje esančių išteklių kontrolės bei eksploatacijos galimybes, nes tai taip pat mažina jų tarpusavio konkurenciją;
4. *galiausiai išlyginti proporcingai etnosų dydžiui* kultūrinės, politinės ir ekonominės pozicijas valstybėje arba, kitaip sakant, proporcingai pasidalinti visuomenines institucijas ir išteklius.

Istoriniai duomenys patvirtina, kad įvairios multietninės valstybės vienu ar kitu metu vartojo aukščiau išvardintus etninių konfliktų sprendimo metodus. Etnosų naikinimo politiką, vadinamą genocidu, vykdė, pavyzdžiui, Turkija (1915), nacistinė Vokietija (1942-45), Ruanda (1994). Etninių grupių deportaciją po Jugoslavijos įvykių tapo populiaria vadinti „etniniu valymu“, nors ištisų etninių grupių prievartinis perkėlimas buvo praktikuojamas ir anksčiau (po Antrojo pasaulinio karo vokiečiai buvo išvaryti iš Lenkijos, Čekijos, Jugoslavijos, ukrainiečiai išbarstyti po visą Lenkiją iš Galicijos 1948). Komunistinė Rumunija, Bulgarija, Vengrija XIX a., Prancūzija teikė pirmenybę tik vienos etninės grupės identitetui, neigdamos kitų etninių tapatybių valstybėje teisėtumą, ir aktyviai stengėsi primesti proteguojamą tapatybę kitiems etnosams arba, kitaip sakant, pastaruosius asimiliuoti. Pokarinė Jugoslavija, TSRS, Indonezija puoselėjo dirbtinai sukurtas tapatybes (jugoslaviškumą, sovietiškumą ir panindonezišką nacionalizmą), taip norėdamos sulieti šalyje gyvenančias etnines grupes.

Galima išskirti dar vieną tarpinį etninės politikos metodą tarp asimiliacijos ir suliejimo - integraciją/akultūraciją, kai valstybės nesikėsindamos į pačią etninę įvairovę, bando sukurti naujus arba pasinaudoti jau esančiais kultūros ir kolektyvinio identiteto elementais (istoriniai mitai, politinės tradicijos, kalba, religija, bendras kraštas) ir paversti juos bendrais visoms valstybėje gyvenančioms etninėms grupėms (pvz., Jungtinėje Karalystėje puoselėjimas britiškumas).

Etninių santykių literatūroje egzistuoja gausybė žodžių ir terminų, apibūdinančių „integracijos“ procesą ir politiką, kaip antai „lydymo katilas“ (*melting pot*), absorbcija, „salotų dubuo“, „pliuralizmas“, „segregacija“, „nacijos formavimas“ (*nation-building*), „multikultūralizmas“. Apibendrinta ir formalia prasme „integracija“ gali būti apibrėžta kaip atskirų elementų prijungimas ar įsijungimas į egzistuojantį „visetą“ ir

sistemos elementų tarpusavio ryšių stiprėjimas. Etninių santykių kontekste šis terminas dažniausiai apibūdina etninių mažumų narių įsijungimo į visuomenės struktūras procesą ir tokių ryšių kiekybę bei kokybę socioekonominėje, politinėje, teisinėje ir kultūrinėje socialinių santykių sferoje.

Kaip specifinė etninės politikos rūšis sąvoka „integracija“ nusako sociokultūrinių ir teisinių priemonių paketą, kurio tikslas yra suteikti etninėms mažumoms ar imigrantams visateisių visuomenės narių statusą, garantuojant jiems lygias galimybes, teises ir pareigas, tuo pat metu išsaugant pastarųjų identiteto savaimingumą. Vis dėlto integracija veda arba prie lėtos asimiliacijos į etninę grupę, kurios identiteto elementai vyrauja visuomenėje, arba - prie susiliejo. Mat nei visos etninių grupių kalbos gali būti realiai valstybinėmis, nei visų mažumų šventės ir tradicijos vienodai sureikšmintos valstybėje, juolab, kad kai kurios tradicijos ir vertybės yra sunkiai suderinamos tarpusavy (pvz., musulmonų daugiapatystė ir monogamijos teisinė norma Europos valstybėse). Politikai ir įstatymų leidėjai neišvengiamai turi būti selektyvūs, tuo netiesiogiai proteguodami vieną ar kitą etninę tapatybę. Nesunkiai galima atskirti britiškume angliškąją šerdį, sovietiškume- rusiškąją, Indonezijos pannacionalizme – javietiškąją ar jugoslavizme – serbiškąją. Todėl, analitiškai žvelgiant, *integracija* nėra atskiras metodas, bet greičiau etninių santykių būklė. *Akultūracija* būtų tinkamesnis terminas apibrėžti specifinę etninę politiką, kurios išdava yra *integracija*.

Kai kurioms multietninėms valstybėms tam, kad pabaigtų etninius vaidus, teko keisti valstybės sienas. Taip Norvegija 1905 m. atsiskyrė nuo Švedijos, Bangladešas 1971 m. išsikovojo nepriklausomybę nuo Pakistano, subyrėjo TSRS, Čekoslovakija 1992 m. pasidalino į dvi valstybes. Etninių konfliktų slopinimas prievarta (prievartinė kontrolė) yra paprastas ir populiarus. Jis dažnai buvo ir yra taikomas įvairiose valstybėse, kaip antai: Pietų Afrikoje (1948-1989), Burundyje, Sirijoje, Izraelyje, Kinijoje. Kitos valstybės, kurios susitaiko su etninės įvairovės egzistavimu suteikia etninėms grupėms specialias savivaldos teises (funkcinę autonomiją), kurioje nors visuomeninio gyvenimo srityje (dažniausiai švietime ir kultūros administracijoje). Tokių šalių pavyzdžiais yra dabartinė Vengrija, Slovėnija, Naujoji Zelandija (suteikta savivalda maoriams). Panaši yra teritorinės autonomijos politika, vykdoma Danijos, Grenlandijos ir Farerų salų atžvilgiu, Ispanijos Katalonijoje. Tik skirtumas yra tas, kad savivalda suteikiama ne etninėms grupėms kaip tokioms, bet te-

ritorijoms, kuriose jos kompaktiškai gyvena. Galiausiai visas socio-ekonominių ir politinių galių proporcingas pasidalijimas tarp etninių grupių išsaugo multietninę valstybę nuo subyrėjimo. Tokias politines sistemas Šveicarijoje, Belgijoje ir Kanadoje tyrinėjęs Arentas Lijphart'as joms apibūdinti įvedė „konsociacionalizmo“ (*consociationalism*) terminą.²¹

Vyriausybės etninės lygybės siekia, naudodamos dviejų rūšių priemonės: paskirstomąsias ir struktūrines. Paskirstomosios priemonės yra skirtos subalansuoti etninių grupių ekonomines galimybes ir pajamas (atitinkamos etninės grupės bedarbystės mažinimo programos, išsilavinimo plėtra, specialios stipendijos aukštosiose mokyklose, verslo protekcija, finansavimas ir t.t.). Struktūrinėmis priemonėmis siekiama pakeisti politinės galios balansą tarp etnosų (federalizmas, teritorinė autonomija, proporcinė rinkimų sistema, tiesioginė reprezentacija parlamente ir t.t.).²²

1 lentelė. Etninių konfliktų reguliavimo strategijos

Etninių skirtumų šalinimo strategija	Etninių skirtumų valdymo strategija
• Genocidas • „Etninis valymas“/Deportacija • Asimiliacija ir suliejimas • Integracija/akultūracija • Atsiskyrimas/padalimas	• Prievartinė kontrolė • Funkcinė autonomija • Teritorinė autonomija • Galių pasidalinimas/konsociacionalizmas

Žinoma, tokia etninių konfliktų sprendimo būdų tipologija yra analitinė, o realybėje valstybės dažnai naudodavo ir naudoja mišrią strategiją, ir taiko skirtingus būdus skirtingoms etninėms grupėms. Pavyzdžiui, Jugoslavijoje buvo įvesta federalinė sistema, galių pasidalijimas tarp respublikų, nors nevengta ir prievartinės kontrolės. JAV taikė prievartą indėnams, bet stengėsi asimiliuoti europiečius emigrantus. Didžioji Britanija dabar pereina nuo integracijos etninės politikos prie teritorinės savivaldos. Žodžiu, etninius nesutarimus valstybės reguliuoja arba keisdamos etniškumo kaip „išplėstinės giminystės“ ribų percepciją tarp grupių (etninių skirtumų naikinimo strategija), arba, valdydama etninius skirtumus; keisdama sąveikos tarp etninių grupių ^{K/N} santykio suvokimą (etninių skirtumų valdymo strategija).

Nė vienas metodas nėra pats savaime geriausias, tačiau vieno ar kito sėkmė priklauso nuo konkrečių aplinkybių. Vargu ar įmanoma sudaryti aksiologinę etninių konfliktų sprendimų hierarchiją, bet bandyti nustatyti sąlygas, kuriomis kiekvienas metodas yra efektyviausias, yra siektina. Konkretaus metodo efektyvumas matuojamas etnoseparatistinių judėjimų, partizaninių karų, etnoterroristinių išpuolių, pilietinio protesto akcijų, demonstracijų, teismo bylų, susijusių su etnine diskriminacija, skaičiumi valstybėje, kuri vykdo tokią etninę politiką.

Vienos visuomeninio bendrabūvio tvarkymo idėjos gana greitai prigyja ir išplinta, kitos numiršta tik gimusios, dar kitos jų įgyvendinimo procese gana neatpažįstamai pakinta, priklausomai nuo jų autorių statuso, konkrečios socioekonominės padėties bei „laiko dvasios“, kartais dar kultūrinės-ekologinės aplinkos, techninių visuomenės galimybių, o kartais žmogiškosios prigimties ypatybių. Todėl aiškinant bet kokio politinio kurso ar kito socialinio reiškinio atsiradimo ir išplitimo aplinkybes, reikia nurodyti ir įvairių veikėjų bei socialinių grupių norus, idėjas, planus, tiek ir veiksmus, kurie palengvino, sutrukdė ar modifikavo tą politinį kursą.²³ Individai ar grupės gali turėti ir siekti įvairių idiosinkratiškių tikslų, tačiau ilgai tik tos idėjos ir tikslai, kurie yra adekvatūs duotai sociokultūrinei bei technoekologinei situacijai, įsivyras ir bus įgyvendinti. Kitaip sakant, tik racionalus sociopolitinis kursas, kuriame tikslai yra suderinami su adekvačiomis priemonėmis, gali tikėtis sėkmės. Neracionali politika visiškai yra galima, tik jos rezultatai bus kitokie, negu kad tikėjosi jos sumanytojai ir vykdytojai. Pavyzdžių yra gausu istorijoje: Miunsterio komuna, L. Košuto „Dunojaus konfederacijos“ planai, „socialistinė revoliucija“ Rusijoje, demokratizacija Nigerijoje ir kitose pusiaujo Afrikos valstybėse po išsivadavimo iš kolonialinės priespaudos. Šie svarstymai taip pat galioja ir etnopolitikai. Jei valstybės vykdoma etnopolitika yra neadekvati socialinėms sąlygoms, tai etninės nesantikos proveržių paprastai ilgai laukti netenka, ir tik valstybė, turinti pakankamai pozityvių ir negatyvių sankcijų savo arsenale gali vykdyti neracionalią etnopolitiką ilgesnį laiką, nors jau pats tokio arsenalo turėjimas yra vienas iš svarbių visuminės socialinės situacijos komponentų.

Apžvelgus istorines situacijas ir dabartinius etnopolitinius procesus, galima daryti kai kurias išvadas apie aplinkybes, palankias vienam ar kitam etninių konfliktų sprendimo būdai. Iš esmės 12 kintamųjų kombinacija (kurie apibūdina valstybių, etninių grupių bruožus ir abiejų geopolitinę padėtį, žr. 2 lentelę) nulemia etninių konfliktų reguliavimo me-

todų sėkmę. Tai etninių/rasinių grupių dydis ir prieauglio tempai (didėlė/maža); geografinis pasiskirstymas (kompaktiška/pasklidusi); etninės grupės susiformavimo ypatybės (autochtonai/migrantai), etninis darbo pasidalinimas (specializuota/nespecializuota); socio-ekonominis grupės statusas (aukštos pajamos, išsilavinimas, nuosavybė/ mažos pajamos, ne kvalifikuota, proletariatas); politinis grupės mobilizacijos laipsnis (etninės partijos, judėjimai/politiškai neorganizuota), kolektyvinis sąmoningumas (sąmoninga/identitetas neapibrėžtas), grupinių žymenų prigimtis (rasiniai/kultūriniai), valstybės piliečių inkorporavimo tradicijos (teisės tik individualios/ kolektyvinės teisės), valstybės vidinė sąranga (unitarinė/federalistinė), valstybės legitimumas (teisėta/okupantė) ir valstybės galia bei prestižas tarptautinėje sistemoje (stipri/silpna)²⁴.

2 lentelė. Veiksniai lemiantys etninių konfliktų reguliavimo metodų sėkmę

Valstybių charakteristikos	Etninių grupių charakteristikos
Piliečių inkorporavimo tradicijos; valstybės vidinė sąranga; valstybės legitimumas; valstybės galia ir prestižas tarptautinėje sistemoje.	Etninės/rasinės grupės dydis ir demografinio augimo tempai; etninės grupės geografinis pasiskirstymas; etninės grupės susidarymo ypatybės (autochtonai, migrantai, diaspora); etninės grupės vieta visuomeniniame darbo pasidalinime; socioekonominis grupės statusas; politinis grupės mobilizacijos laipsnis; kolektyvinis sąmoningumas; grupės identiteto apibrėžtumas; grupinių žymenų prigimtis.

Etninės/rasinės grupės dydis ir demografinio augimo tempai. Aki vaizdu, kad tiek absoliutus, tiek ir santykinis etninės grupės dydis valstybėje yra svarbus etninių santykių kintamasis. Kuo stambesnė yra etninė grupė, tuo ji pavojingesnė gali būti egzistuojančiai valstybės santvarkai ar kokios nors politikos vykdymui. Natūralaus prieauglio tempai

savo ruožtu lemia ateities etninę kompoziciją valstybėje. Valstybė nusprendusi sunaikinti, deportuoti, pajungti ar asimiliuoti gausią etninę grupę, susidurs su dideliais kaštais, ir tokia politika žlugs. Mažos grupės turi mažiau resursų, todėl labiau priklauso nuo visos visuomenės. Jos dažniau turi bendrauti su svetimtaučiais. Tai sudaro palankias sąlygas integracijai, akultūracijai ir asimiliacijai. Pastebima, kad santykinai nedidelėmis etninėmis mažumomis galima laikyti grupes, sudarančias ne daugiau 5 - 10% valstybės piliečių.²⁵

Etninės grupės geografinis pasiskirstymas. Etninės grupės teritorinė dispersija, priešingai nei koncentracija, gerokai susilpnina jos solidarumą ir politinės organizacijos galimybes. Tuo atveju separatistinės ar teritorinės autonomijos pretenzijos sunkiai įsivaizduojamos. Lokalinė sąveika su kitų etnosų nariais esti intensyvesnė. Valstybei yra lengviau akultūruoti ar net asimiliuoti teritoriškai išsibarsčiusias etnines grupes.

Etninės grupės kilmė. Etninės grupės susidarymo ypatybės taip pat sąlygoja etninės politikos vykdymą. Imigrantai yra labiau linkę asimiliuotis ir priimti dominuojančią kultūrą. Migracija yra paprastai susijusi su teritorine dispersija ir intraetninių ryšių silpnumu.

Etninis darbo pasidalijimas ir socioekonominis statusas. Etninės grupės vieta darbo pasidalijime turi svarbių implikacijų etninės politikos perspektyvoms. Į aukšto statuso etnines grupes dažnai vyriausybė žvelgia su pavydu ir įtarimu, nes jos kontroliuoja stambius resursus (kiniečiai Malaizijoje ir Indonezijoje, indai Ugandoje iki 1970). Jei etninė grupė specializuojasi ar monopolizuoja kokį nors verslą, tai valstybės protekcijos stabilizuoja padėtį, o bandymai sugriauti monopolį sukuria konfliktinę situaciją. Bandymai asimiliuoti aukšto socioekonominio statuso etninę grupę yra bevaisiai, nes jos neturi jokių paskatų asimiliacijai, skirtingai nuo žemo statuso grupių narių, kuriems asimiliacija susijusi su kopimu karjeros laiptais.

Politinė grupės mobilizacija. Etninės grupės sugebėjimas politiškai organizuotis (etninės partijos, draugijos ir asociacijos) ypač svarbus bet kokios etninės politikos likimui. Vieningos etninės politinės organizacijos/partijos sukūrimas taip pat yra labai svarbus veiksnys, sąlygojantis etnonacionalistinio judėjimo išdavas. P. Brassas nurodo, kad sėkmingų nacionalinių judėjimų politinės organizacijos sugeba kontroliuoti nemažą dalį turimų etninės grupės resursų, sugeba išimtinai identifikuotis su etnine bendrija, o ne vien tik jai atstovauti, formuoti savo

narių etninę tapatybę; išverti vadovybės pasikeitimus; ir galiausiai tapti vienintele duotos etninės bendrijos politinė organizacija²⁶.

Kolektyvinio grupės identiteto stiprumas yra sunkiai matuojamas, tačiau tai apima etnoso tradicijų, simbolių, kultūrinių formų savitumą, gausą ir gilumą bei sugebėjimą jas perduoti iš kartos į kartą. Mokyklų ir universitetų kontrolė yra ypač svarbi šiuo požiūriu, nes pastarosios įstaigos užtikrina etninės bendrijos savitumą bei etninės grupės elito tęstinumą, kuris galėtų efektyviai atstovauti etninės grupės narių interesams. Tikrai nepatartina valstybei stengtis asimiliuoti tokias grupes, nesant pakankamai prievartos panaudojimo galimybių.

Grupinių žymenų prigimtis. Kuo didesnis fenotipinis panašumas tarp etninių grupių, tuo palankesnės yra sąlygos asimiliacijai. Fizinė išvaizda netrukdo akultūracijai, tačiau rasiniai skirtumai pakerta greitos asimiliacijos ar suliejimo perspektyvas. Nežymūs kultūriniai skirtumai tarp grupių sudaro palankias sąlygas integracijai/akultūracijai ir asimiliacijai.

Valstybės, vidinė sąranga ir piliečių inkorporavimo tradicijos labai veikia tiek etninės politikos formavimą, tiek ir jos vykdymą. Jei valstybė pripažįsta teises tik asmenims ir neigia kolektyvines teises, tai autonomijos ar konsocionalizmo politika yra sunkiai įmanoma. Kita vertus, nacionalistiniai judėjimai gali nesiplėtoti, jei pačios valstybės politinė struktūra yra tam nepalanki, ir jei etninės bendrijos nariai gali išreikšti savo interesus per jau egzistuojančias neetnines politines ar visuomenines organizacijas. Kita vertus, etninės bendrijos pasiryžimas atsiskirti nuo esamos valstybės priklauso ir nuo dominuojančio elito noro dalintis politine įtaka. Taip pat daug kas priklauso nuo konkrečios valstybės etninės struktūros (unitarinė, federalistinė). Jei etninė bendrija, norinti atsiskirti, gyvena tarp kitų etninių grupių, nesiekiančių ir net priešiška nusiteikusių prieš tokius tikslus, tai separatistų padėtis komplikuojasi (pvz., Kvebekas).

Valstybės legitimumas, galia ir prestižas tarptautinėje sistemoje. Etninės grupės pripažindamos legitimumą, t.y. valstybės teises visiškai administruoti valstybės teritoriją, yra nelinkusios ekstremaliems ir separatistiniams veiksams. Anot D. Horowitzo, etnonacionalistinio judėjimo kilmė priklauso nuo vidinės valstybės padėties, bet ar separatistai pasieks savo tikslus, lemia tarptautinis kontekstas. Stokojanti galios resursų, ekonomiškai silpna valstybė sunkiai galės nuslopinti gerai organizuotą ir užsienio valstybių palaikomą etnoseparatistinį judėjimą (pvz., Bangladešas, Eritrėja). Tuo tarpu stiprios valstybės etninės politikos instrumentų pasirinkimas yra beveik neribotas (pvz., Čėčėnija).

Tad tikėtina, kad sėkmingiausiai, pavyzdžiui, *asimiliacijos politika* (suskliaudus moralinius vertinimus) būtų taikoma mažai migrantų etninei grupei, kuri yra išsibarsčiusi po šalį, žemo socialinio statuso, ekonomiškai nespecializuota, politiškai neorganizuota, fenotipiškai panaši ir kultūriškai artima daugumai. Tuo pat metu valstybei nepripažįstant kolektyvinių teisių ir turinčiai pakankamą veikimo laisvę tarptautinėje sistemoje.

O *konsocializmas* gali gyvuoti tik šalyje, kur etninės grupės yra beveik vienodų proporcijų, šiek tiek geografiškai sumišusios, bet turi savo etnines teritorijas („tėvynės“), ekonomiškai tarpusavy priklausomos, panašaus socialinio statuso, politiškai organizuotos ir etniškai sąmoningos; etniniai markeriai tarp grupių yra kultūrinės prigimties, valstybė pripažįsta kolektyvines teises ir yra silpna tarptautinėje arenoje (pvz., Belgija). Ši aplinkybių konsteliacija yra palankiausia konsocializmui todėl, kad nėra alternatyvos – visi kiti pasirinkimai dar blogesni, nepraktiški arba neįmanomi. *Asimiliacijai* nėra jokių paskatų, jei etninių grupių nariai užima panašią socioekonominę padėtį ir turi lygias galimybes dalyvauti politiniam procese. *Atsiskyrimas* – nepraktiškas dėl tam tikro geografinių ribų neapibrėžtumo ir ekonominės tarpusavio priklausomybės. Deportacija ar funkcinė autonomija – neįmanoma, nes nei viena etninė grupė neturi galios tokia politiką įgyvendinti.

Kadangi *integracija/akultūracija* yra tarpinis kelias tarp asimiliacijos ir suliejimo, tai visos sąlygos, kuriose asimiliacija tinka ir integracijai/akultūracijai, išskyrus grupės dydžio, markerių prigimties, ekonominės specializacijos ir valstybės galios charakteristikas. Integracijos/akultūracijos politika bus racionalesnė ten, kur asimiliacija susiduria su sunkumais — jei etninė grupė gausi, ekonomiškai specializuota ir fenotipiškai skiriasi nuo daugumos, kai valstybė tuo pat metu nėra tarptautiškai įtakinga.

Efektyviai galima spręsti etninius konfliktus valstybėse, kurios pripažįsta kolektyvines teises, deleguojant dalį *valstybės funkcijų* (dažniausiai kultūrinės savivaldos) mažoms, teritoriškai pasklidusioms po šalį, aukšto socioekonominio statuso, ekonomiškai specializuotoms, politiškai mobilizuotoms ir etniškai sąmoningoms grupėms. Mat tokiu būdu jų narių tiek socioekonominiai interesai, tiek ir etninė tapatybė bus apsaugota.

Teritorinė savivalda tinka pakankamai gausioms ir kompaktiškai gyvenančioms etninėms grupėms. Valstybė, deleguodama dalį funkcijų teritorijai, kompaktiškai apgyventai vienos etninės grupės, sumažina

konkurenciją tarp etninių grupių valstybėje, nes kiekviena turi savo kontroliuojamą ir eksploatuojamą teritoriją. Tiesa, valstybės yra labai atsargios, suteikdamos teritorinės savivaldos teises, mat bijo, kad bet kokių vidinių ribų nustatymas gali tapti naujos valstybės sienomis (centrinės valdžios kolapso atveju).

3 lentelė. Palankios sąlygos integracijai, funkcinė autonomijai ir teritorinei autonomijai

Etinių konfliktų reguliavimo metodas	Integracija/akultūracija	Funkcinė autonomija	Teritorinė autonomija
Etinių grupės charakteristikos			
1. Etinės/rasinės grupės dydis ir demografinio augimo tempai;	Gana gausi	Nedidelė	Gana didelė
2. Etinės grupės geografinis pasiskirstymas;	Teritoriškai pasklidusi tolygiai	Teritoriškai pasklidusi tolygiai	Teritoriškai koncentruota
3. Etinės grupės susidarymo ypatybės (autochtonai, migrantai, diaspora);	Migrantai	Autochtonai/Migrantai	Autochtonai
4. Etinės grupės vieta visuomeniniame darbo pasidalinime;	Ekonomiškai specializuota	Ekonomiškai specializuota	Nėra ekonominės specializacijos
5. Socioekonominis grupės statusas;	Žemo socialinio statuso	Aukšto socialinio statuso	
6. Politinis grupės mobilizacijos laipsnis;			
7. Kolektyvinis sąmoningumas; grupės identiteto apibrėžtumai;	Politiškai nemobilizuota	Politiškai organizuota	Politiškai organizuota
8. Grupinių žymenų prigimtis	Etninis identitetas nėra aiškiai apibrėžtas	Etniškai sąmoninga, su aiškiai išreikštu identitetu;	Sąmoninga, su aiškiai išreikštu identitetu
Valstybės charakteristikos	Kultūriniai/rasiniai skirtumai	Kultūriniai/rasiniai skirtumai	Kultūriniai/rasiniai skirtumai
1. Piliečių inkorporavimo tradicijos;	Individualias teises	Kolektyvinės teisės	Kolektyvinės teisės
2. Valstybės vidinė sąranga;	Unitarinė	Unitarinė	Federalinė
3. Valstybės legitimumas;	Legitimi	Legitimi	Legitimi/nelegitimi
4. Valstybės galia tarptautinėje sistemoje.	Silpna	Silpna	Stipri

4. Antrosios Lietuvos Respublikos etninė politika

Lietuvos valstybės etninė politika kaip ir bet kurių kitų valstybių etninė politika priklausė ir priklauso nuo kelių veiksnių: „mažumų“ inkorporavimo būdų ir tradicijų, valstybės tarptautinės galios ir prestižo bei pagrindinio etnoso ir „mažumų“ kai kurių charakteristikų (demografijos, geografinio išsidėstymo, etninio darbo pasidalijimo, etniškumo politinio institucionalizavimo ir mobilizacijos laipsnio, etninių markerių prigimties ir unikalumo). Oficialiai Lietuva kaip ir kitos dvi Baltijos šalys deklaruoja vykdančios integracijos ir kultūrinės savivaldos politiką²⁷.

Pastaruosius dvejus metus šie terminai gana adekvačiai apibūdina Lietuvos Respublikos etninę politiką. Nevisai teisinga juos būtų taikyti ankstesniam periodui. Sąjūdžio pradžioje tarp lietuvių intelektualų ir aktyvistų vyravo nuostatos artimos asimiliacijai. Į rusus buvo žvelgiama kaip į kolonistus, kurie po kiek laiko turės būti repatrijuoti. Buvo teigiama, kad Vilnijos lenkai iš tikro yra lenkų kunigų ir ponų polonizuoti lietuviai, kurie tiesiog „pamiršo“ savo tikrąją tautybę, ir kurios šiaip jau būtų pravartu atlietuvinti²⁸. Anot akademiko Z. Zinkevičiaus, „Vilnijos“ draugijos aktyvistų, Vilnijos tautinės mažumos net ne tuteišiai, bet „subaltarusinti lietuviai“. Tapęs švietimo ministru, akademikas Z. Zinkevičius siūlė mokyklas su dėstoma nelietuvių kalba uždaryti. Jis teigė, kad pagrindinė Vilnijos kalba yra baltarusių kalba ir, kad lenkų politinės organizacijos siekia įvesti lenkų kalbą jėga.²⁹ Šis ministras ėmėsi aktyviai remti ir finansuoti Rytų Lietuvos lietuviškas mokyklas bei statyti naujas (didesnei nei ten gyvenančių lietuvių proporcijos, pvz., Šalčininkai), kai tuo tarpu lenkiškoms mokykloms nuolat trūko lėšų ir lietuvių kalbos mokytojų.

Pakėlus patekimo į Seimą barjerą iki 5 procentų politinėms partijoms ir panaikinus lengvatas tautinėms mažumoms, lenkų ir rusų deputatų Seime aiškiai sumažėjo. Jei 1992 m. lenkų buvo 6, o rusų – 3 deputatai, tai 1996 m. atitinkamai – 3 ir 2. Tai rodytų buvus tam tikrą asimiliacinį spaudimą arba, kitaip tariant, asimiliacionistinį nukrypimą nuo kultūrinės (funkcinės) autonomijos ir integracijos politikos. Kokie yra tokios politikos rezultatai, vertinant jos adekvatumą oficialiai deklaruojamiems valstybės vidinio stabilumo ir saugumo, etninių mažumų visuomeninės-integracijos ir jų kultūrinio savitumo išsaugojimo tikslams?

5. Etninė integracija Lietuvoje

Egzistuoja nemažai demografinių, kilmės, socioekonominių bei kultūrinių skirtumų tarp etninių mažumų ir „valstybę formuojančio etnoso“ Lietuvoje. Todėl Lietuvos Respublikos įvestas oficialus kultūrinės autonomijos ir integracijos/akultūracijos režimas etninių mažumų atžvilgiu, kuris neatsižvelgia į savitas etninių mažumų charakteristikas, turėjo skirtingai veikti etninių mažumų visuminę socialinę būklę ir jų identiteto raidos tendencijas, taip pat ir pačių etninių mažumų skirtingą reakciją į tokią nediferencijuotą valstybės politiką. Reikėtų išskirti keturis integracijos dėmenis: struktūrinį, kultūrinį, socialinį ir identiteto.

Struktūrinė integracija apibrėžia individų visaverčio dalyvavimo šiuolaikinėje visuomenėje prielaidas bei sąlygas: išsilavinimas ir kvalifikacija, pozicija darbo rinkoje ir teisinis statusas. Lietuvos įstatymai tiksliai neapibrėžia tautinės ar etninės mažumos, bet nustato teisiškas normas, draudžiančias rasinę, kalbinę, etninę ar religinę diskriminaciją ir gina piliečių teises puoselėti savo kultūrą, religiją, kalbą ir tradicijas. Absoliuti dauguma rusų ir lenkų yra Lietuvos Respublikos piliečiai, todėl nėra jokių teisinio statuso skirtumų tarp etninių grupių Lietuvoje.

Tačiau etninių mažumų politinis dalyvavimas ir atstovavimas centrinėse valdymo institucijose nėra visiškai patenkinamas. Kaip buvo minėta anksčiau, pakėlus patekimo į Seimą kartelę iki 5 procentų partijoms ir panaikinus lengvatas etninių mažumų partijoms 1996 m. rinkimuose, nei viena etninė partija nepateko į Seimą daugiamandatinėje apygardoje. Tai suprantama. Pavyzdžiui, praktiškai už Lietuvos lenkų rinkimų akciją (LLRA) turėtų balsuoti vos ne visi rinkimų teisę turintys lenkai, idant šios organizacijos atstovai patektų į Seimą. Vienmandatėse apygardose lenkų gyvenamuose rajonuose buvo išrinkti du LLRA atstovai. Dviejose apygardose, net surengus pakartotinius rinkimus dėl rinkėjų neaktyvumo niekas nebuvo išrinktas. 1995 m. ir 1997 m. savivaldybių rinkimuose - visiškas kontrastas – lenkų rinkėjų aktyvumas buvo gerokai didesnis. Vilniaus bei Šalčininkų savivaldybėse LLRA turi daugumą vietų. Tad priešingai žiniasklaidoje paplitusiems stereotipams apie lenkų pasyvumą, „išankstinį priešišumą Lietuvai“ ir „tamsumą“³⁰, lenkų rinkėjai da-

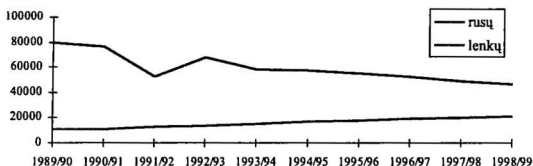
lyvauja rinkimuose tada, kai mano, kad tai atliepia jų interesams ir jų balsas kažin ką lems. Seimo rinkimuose lenkų rinkėjai neaktyviai dalyvavo, matyt, todėl, kad du ar penki jų atstovai, jų manymu, vis tiek nieko nepakeis (beje, nuo Lietuvoje gyvenančių lenkų skaičiaus Seime proporcingai turėtų būti ne keturi, bet 9-10 lenkų atstovų). O štai 1997 m. prezidento rinkimuose Rytų Lietuvos rinkėjai buvo aktyvūs, daugiausiai balsuodami už Artūrą Paulauską, kurį laikė „savėsniu“ (žmona lenkė). Šiuos svarstymus patvirtina pesimistinės lenkų nuotaikos apie jų įtaką priimant svarbius sprendimus šalyje, kurios didesnės nei tarp lietuvių ar rusų³¹. Analogiškai JAV juodžių ir kitų rasinių mažumų dalyvavimas rinkimuose yra labai žemas, nes jų balsų vis tiek nepakanka išrinkti savo atstovą į kongresą pagal mažoritarinę JAV rinkimų sistemą.³²

Išsilavinimas ir kvalifikacijos yra svarbios etninės grupės narių perspektyvoms darbo rinkoje. Lenkų ir rusų mokinių skaičius vidurinėse mokyklose (1997/1998) praktiškai atitinka šių etninių grupių proporcijas visuomenėje. Tuo tarpu rusų ir lenkų studentų skaičius aukštosiose mokyklose buvo gerokai mažesnis – atitinkamai 3,7% ir 2,5%³³. Tai gali ateityje turėti neigiamų pasekmių šių mažumų padėčiai etniniame darbo pasidalijime. Jų atstovų gali būti mažiau prestižinėse profesijose. Lietuvių ir mažumų pragyvenimo lygio skirtumus yra sunku vertinti, bet 1995 m. Rytų Lietuvoje pragyvenimo lygis vienam namų ūkio nariui buvo 16% mažesnis už visos šalies vidurkį.³⁴

Įdomu pastebėti, kad mokinių skaičius rusiškose mokyklose nuolat mažėja, o lenkų mokyklose auga.

1989 metais buvo 79583 mokinių (15,72% nuo bendro mokinių skaičiaus), kurie mokėsi rusų kalba vidurinio lavinimosi mokyklose, o 1999 m. – 46325 (8,29% nuo bendro mokinių skaičiaus). Mokinių skaičius sumažėjo vos ne per pusę. Tuo tarpu, kai 1989 metais lenkų kalba mokėsi 10623 mokiniai (2,09% nuo bendro mokinių skaičiaus), o 1999m. – 21038 (3,76% nuo bendro mokinių skaičiaus).

1 grafikas. Mokinių skaičiaus dinamika lenkų ir rusų mokyklose 1989-1999 metais

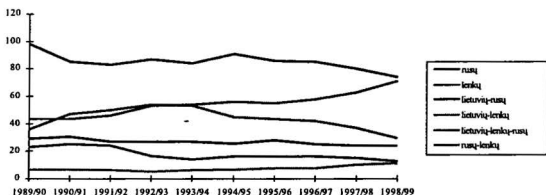

Šaltinis: Savukynas, V. „Lenkai ir rusai Lietuvoje: dvi skirtingos laikysenos“, pranešimas skaitytas konferencijoje „Tautinės mažumos demokratinėje valstybėje“ org. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento 1999 11 25 (rengiamas spaudai).

Net jei manytume, kad lenkų tėvai tiesiog anksčiau leido savo vaikus į rusiškas mokyklas, o vėliau pervedė į lenkiškas, vis tiek matosi pačių rusiškų mokyklų mažėjimo tendencija.

1989 metais buvo 98 mokyklos, kur dėstomoji kalba buvo rusų ir 44 mokyklos, kur dėstomoji kalba buvo lenkų, tuo tarpu 1999 m. rusų – 74, o lenkų 71.

2 grafikas. Rusų ir lenkų mokyklų skaičiaus dinamika 1989-1999 metais

Šaltinis: Savukynas, V. „Lenkai ir rusai Lietuvoje: dvi skirtingos laikysenos“, pranešimas skaitytas konferencijoje „Tautinės mažumos demokratinėje valstybėje“ org. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento 1999 11 25 (rengiamas spaudai).

Kultūrinę integraciją apibrėžia dominuojančių visuomenėje vertybių, normų ir požiūrių internalizacija. Tai tiek individualus, tiek ir kolektyvinis procesas. Kultūrinės integracijos prielaida - valstybinės kalbos mokėjimas. 31 % rusų 37 % lenkų mokėjo lietuvių kalbą labai gerai pagal 1994 metų apklauso duomenis.³⁵ Lietuvių kalbos mokymo centro duomenimis iki 1998 metų sausio pirmosios dienos valstybinės kalbos egzaminą sėkmingai išlaikė 51 089 piliečiai. Daugiau nei 70 procentų lietuvių ir dauguma lenkų moka rusų kalbą, todėl vertybių ir normų integracijai kognityvinių-kalbinių kliūčių nėra. Sociologiniai tyrimai, atlikti 1994-1995 m. rodo, kad nėra žymių vertybių skirtumų tarp rusų, lenkų ir lietuvių. Vertybių hierarchijos yra labai panašios. Kiekviena etninė grupė labiausia vertina sveikatą ir šeimos gerovę. Nors lenkai išsiskiria pabrėžtinu religingumu ir turtingumo vertinimu (46%) iš rusų (36%) ir lietuvių (25%)³⁶.

Socialinė integracijos dimensija apibūdina socialinių kontaktų tarp etninių grupių narių intensyvumą ir dalyvavimą bendrose organizacijose. Autoriui neva žinomi duomenys šiuo klausimu.

Identiteto integracija apibrėžia subjektyvius priklausomybės kraštui ir valstybei jausmus bei nuostatas. 1994 metų apklausų duomenys rodo gana stiprią rusų ir lenkų identifikaciją su Lietuva (54 % rusų, 58 % lenkų ir 70 % lietuvių). Tik 12% rusų, 22% lenkų ir 11 % lietuvių pirmaisiai renka regioną arba vietovę.³⁷ Lenkų etninis sąmoningumas yra intensyvesnis ir apibrėžtesnis nei rusų Lietuvoje. Taip pat lenkai yra labiausiai orientuoti bendrų kolektyvinių normų link. 35% lenkų turi stiprią tendenciją³⁸.

4 lentelė. Etninio identiteto stiprumas pagal tautybę (procentais)

Tautybė	visiškai jokia	silpna	vidutinė	Stipri	labai stipri
Lietuviai	6	26	39	20	8
Rusai	7	27	41	19	6
Lenkai	4	22	39	21	14
Baltarusiai	6	30	32	28	4
Kitos tautybės	6	30	32	28	4

Šaltinis: Savukynas, V. „Lenkai ir rusai Lietuvoje: dvi skirtingos laikysenos“, pranešimas skaitytas konferencijoje „Tautinės mažumos demokratinėje valstybėje“ org. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento 1999 11 25 (rengiamas spaudai).

Iš šios etninės integracijos procesų Lietuvoje apžvalgos matyti, kad etninė integracija yra nevienodai stipri ir nėra negrįžtama įvairiose dimensijose. Lenkų ir rusų integracijos į Lietuvos visuomenę laipsnis skiriasi. Ši išvada siejasi su kai kurių kitų sociologų teiginiais: lenkai laikosi labiau segreguotai, o dauguma rusų tapatinasi su Lietuvos politine bendruomene³⁹.

Tai liudija stiprus lenkų etninis identitetas, aktyvios etninės Lietuvos lenkų politinės partijos veikla ir mokyklų lenkų kalba skaičiaus didėjimas. Tokias tendencijas galima paaiškinti Lietuvos Respublikos etninės politikos neadekvatumu etninių mažumų atžvilgiu. Ji ignoruoja savitas etninių mažumų charakteristikas ir pervertina savo galimybes.

6. Globalinė etnifikacijos tendencija

Tačiau Lietuvoje sklindo palaimingos idėjos, teigiančios, kad etninės integracijos sėkmingą pabaigą. Šios idėjos gali būti ir teisingos, bet gali būti ir tiesiog trupalaikio stebėjimo aberacija. Gal dar per anksti daryti tokias išvadas? Peršasi Indonezijos pavyzdys. Dar prieš keletą metų ekonominio bumo metu etninės tapatybės reikšmė buvo visiškai nunykusi, etninės ribos sparčiai trynėsi, o bendraindoneziška idėja bujojo. 1997 m. Pietryčių Azijos krizė viską apvertė aukštytyn kojomis – Indonezijos valstybė susiduria su rimtomis grėsmėmis savo vientisumui. Optimistinės nuotaikos Lietuvoje taip pat pasireiškė nuo 1994 metų, kai prasidėjo santykinis ekonomikos augimas, sulėtėjęs 1998 metų antrojoje pusėje dėl Rusijos krizės. Reikėtų pažvelgti plačiau ir bandyti susieti etninius procesus Lietuvoje su globaliu mas-tu vykstančiais identifikacijos procesais: sociokultūrine vertikalia poliarizacija ir horizontalia kultūrine fragmentacija (etnifikacija). Pastaroji sąvoka – „kultūrinė fragmentacija“ – žymi aborigeniškų, regioninių, etninių, neoreliginių ir lyties identitetų suklestėjimą, o antroji, sociokultūrinė poliarizacija nurodo į didėjančią pajamų stratifikaciją tarp socialinių sluoksnių ir kosmopolitiškai orientuotų politinių ir ekonominių elitų formavimąsi.

Iš istoriko F. Braudelio, politekonomistų I. Wallersteino, A.G. Franko ir B.K. Gillo, antropologo J. Friedmano darbų aiškėja bendrasis modelis, kuris susieja kapitalo akumuliacijos centrų slinkti ir produkcijos decentralizaciją pasaulinėje ekonomikoje su

kultūrinės identifikacijos procesais.⁴⁰ Modelis nurodo į du sistemiškai susijusius procesus. Pirmas procesas – tai ilgas ciklinis kapitalo akumuliacijos centrų kilnojimas. Kapitalas iš senų centrų po tam tikro augimo periodo juda į palankesnes vietas pasaulinėje rinkoje. Modelis akcentuoja, kad tai būdinga ne tik senosioms civilizacijoms bet ir modernybei: iš Italijos į Šiaurės Europą, iš Olandijos ir Šiaurės Prancūzijos į Angliją, iš Anglijos į JAV, iš JAV atgal į Europą ir Japoniją, iš JAV ir Europos į Rytų ir Pietryčių Aziją ir Braziliją.

Antras procesas – ekonomikos globalizacija. Naujos komunikacijos technologijos sutrumpino ir net iškreipė kapitalo slinkties ciklą. Kapitalas šiandien juda greitai ir lengvai, todėl ilgai neužsilaiko vienoje vietoje. Jei Anglijos deindustrializacija truko šimtmetį, tai JAV keletą dešimtmečių, o Japonija ir Pietryčių Azija taip netapo dominuojančiu pasaulinės ekonomikos „branduoliu“ (*Core*). Friedmanas net teigia, kad palaipsniui formuojasi nauja globali, neteritorinė struktūra – „pasaulinis miestas“ (*world-city*). Aukštųjų technologijų, informatikos ir finansiniai sektoriai yra tiesiogiai susiję su kitais panašiais sektoriais kitose pasaulio vietose. Šie sektoriai turi savo paslaugų sektorius. Tokių „pasaulinių miestų“ (Tokijas, Los Andželas, Niujorkas, Londonas, Hongkongas) klasinė struktūra yra labai poliarizuota. Tai susiję su padidėjusia multietninės darbo jėgos judėjimu, kuri dirba mažo produktyvumo paslaugų ir mažai mokamuose aukštųjų technologijų pramonės sektoriuose. „Pasauliniai miestai“ – ekonominio, kultūrinio politinio elitų prabangos centrai.

Kapitalo akumuliacijos centrų kitimas ir gamybos decentralizacija bei didėjanti pasaulinės ekonomikos regionų desinchronizacija generuoja dvi tarpusavy susijusias transformacijas „branduolio“ (JAV ir Vakarų Europa) valstybių socialinėje ir kultūrinėje sferose. Silpnėjanti „branduolio“ ekonominė hegemonija mažina valstybių pajamas iš mokesčių ir pan. Valstybės yra priverstos mažinti ar net baigti socialines paramos programas. Ekonominio augimo lėtėjimas stiprina konkurenciją dėl turto paskirstymo visuomenių viduje. Tai inicijuoja nacionalinio identiteto aižėjimą: suaktualina jau egzistuojančias subnacionalines tapatybes bei skatina formuotis naujas tapatybes (horizontali fragmentacija). O tuo tarpu ekonomikos pakilimo regionuose vyksta pastebima nacionalinė konsolidacija ir etninė integracija (pvz., Pietryčių Azijoje iki dabartinės krizės).

Tuo pat metu ekonomikos globalizacija didina socialinę stratifikaciją tarp superturtingų ir supervargšų (vertikali poliarizacija). Tarp transnacionalinių korporacijų vadybininkų, įvairių ekspertų tarptautinių institucijų biurokratų ir šou verslo atstovų globaliu mastu formuojasi nauja transetninė, hibridinė tapatybė, kuriai būdingas skirtingų kultūrų elementų sujungimas, t.y. tam tikra kultūrinė kreolizacija.⁴¹ Lietuvos ekonomikai stagnuojant ir artėjant skolų mokėjimo metui, nacionalinė konsolidacija ir integracija taip pat gali sustoti. Tad Lietuvos etninės politikos korekcija nebūtų visiškai beprasmiška. Juolab, kad Tautinių mažumų įstatymo galiojimas baigiasi 2001 sausio 1 dieną.

7. Rekomendacijos

Iš autoriaus pateikto etninių konfliktų reguliavimo modelio išplaukia, kad integracijos/akultūracijos politika yra tinkamiausia gana gausios, teritoriškai pasklidusios, ekonomiškai specializuotos, žemo socialinio statuso, politiškai neorganizuotos, silpnai apibrėžtu identitetu ir fenotipiškai skirtingos nuo daugumos grupės atžvilgiu (žr. 3 lentelę). Funkcinės autonomijos (Lietuvos atveju kultūrinės autonomijos) politika – optimaliai tinka mažai, teritoriškai pasklidusiai po šalį, aukšto socioekonominio statuso, ekonomiškai specializuotai, politiškai mobilizuotai ir etniškai sąmoningai grupei.

Į ankščiau pateiktą autoriaus etninių konfliktų reguliavimo modelį, įvedus Lietuvos rusų, Lietuvos lenkų charakteristikas (pagal 2 lentelę), aiškėja, kad kultūrinės autonomijos ir integracijos/akultūracijos politika labiau tinka Lietuvos rusams (taip pat totoriams, karaimams, žydams, ukrainiečiams) nei Lietuvos lenkams (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. LR kultūrinės autonomijos ir integracijos/akultūracijos politikos atitikimas Lietuvos rusų nei Lietuvos lenkų etninių mažumų charakteristikoms.

Etninės grupės bruožai	Lietuvos rusai	Lietuvos lenkai
1. Etninės/rasinės grupės dydis ir demografinio augimo tempai;	+	+
2. Etninės grupės geografinis pasiskirstymas;	+	-
3. Etninės grupės susidarymo ypatybės (autochtonai, migrantai, diaspora);	+	+/-
4. Etninės grupės vieta visuomeniniame darbo pasidalinime;	+	-
5. Socioekonominis grupės statusas;	+	+
6. Politinis grupės mobilizacijos laipsnis;	+	+/-
7. Kolektyvinis sąmoningumas; grupės identiteto apibrėžtumas;	+	+/-
8. Grupinių žymenų prigimtis	+	+

Kaip žinoma, etninių mažumų kilmė Lietuvoje yra trigubo pobūdžio: lenkai Lietuvoje yra autochtonai, dauguma rusakalbių (rusai, ukrainiečiai ir baltarusiai) persikėlė į Lietuvą pokariniais dešimtmečiais, o sentikiai, totoriai, karaimai ir žydai yra gerokai ankstesni migrantai. Lenkai gyvena labiau teritoriškai centruotai ir kaimo vietovėse, o rusakalbiai yra labiau urbanizuoti ir geografiškai pasklidę Lietuvos teritorijoje. Taip pat šios mažumos užima nevienodą socioekonominę padėtį ir vietą etniniame darbo pasidalijime, jau neminint visiems žinomų demografinių proporcijų skirtumo, nors natūralaus prieauglio tempai yra panašūs visų Lietuvos etninių grupių.⁴²

LR integracijos ir kultūrinės autonomijos politika lenkų atžvilgiu yra neadekvati todėl, kad ignoruoja šios grupės teritorinio išsidėstymo charakterį, agrarinį Vilnijos pobūdį, stiprią intraetninę orientaciją bei autochtoninę lenkų kilmę. Jų gyvenamas agrarinis Vilnijos kraštas yra jų tėviškė, o penktadaliui – netgi tėvynė (22% lenkų identifikuojasi pirmiausiai su regionu, o ne su Lietuva)⁴³.

Toks etninės politikos neadekvatumas generuoja keturių tipų įtampas: simbolines-kultūrines, žemės nuosavybės atstatymo, administracinio pertvarkymo ir politinio dalyvavimo demokratiname šalies valdyme. Smulkiau neaprašinėjant, autorius turi omeny Lietuvos lenkų sąjungos ir Lietuvos lenkų rinkimų akcijos skundus ir reikalavimus, kad lenkų kalbai būtų suteiktas regioninės kalbos statusas, įteisintas lenkų universitetas Vilniuje, greta lietuvių kalbos vietovių pavadinimuose ir informaciniuose ženkluose būtų leista vartoti lenkų kalbą, nevilkinti žemės grąžinimo teisėtiems savininkams Vilniuje, atsisakyti bandymų plėsti Vilniaus teritoriją ir sujungti lenkų gyvenamus rajonus į vieną teritorinį darinį bei suteikti lengvatų mažumų politinėms organizacijoms, dalyvaujančioms Seimo rinkimuose⁴⁴.

Norint nuoširdžiai plėtoti etninį pliuralizmą, pripažinti, garantuoti ir skatinti, kaip teigiama Tautinių mažumų įstatyme, „tautinį identišumą, kultūros tęstinumą, tautinę savimonę bei jos saviraišką“ (nebent šios įstatymo nuostatos taikomos tik lietuvių tautinei tapatybei ir kultūrai)⁴⁵, reikėtų koreguoti LR etninę politiką lenkų mažumos atžvilgiu, atsiliepiant į ankščiau minėtus lenkų mažumos pageidavimus. Tai galima padaryti be ypatingos visos valstybės konstitucinės sąrangos pertvarkymo — tiesiog įvesti kai kuriuos teritorinės savivaldos elementus, t.y. deleguoti dalį apskrities administracijos funkcijų Vilniaus ir Šalčininkų savivaldybėms, palengvinti lenkų atstovų dalyvavimą demokratiname šalies valdyme bei patenkinti kultūrinius-simbolinius lenkų mažumos reikalavimus.

Kalba ir informaciniai ženklai. Pirmiausia švelninant bet kokias etnines įtampas, reikia pradėti nuo neigiamų išankstinių nuostatų ir nepasitikėjimo „susklaidymo“. Etninės daugumos vyriausybei pirmai pradėti procesą visada yra lengviau ir garbingiau. Vargu ar leidimas šalia „*Medininkai*“ užrašyti mažesnėmis raidėmis „*Medniki*“ pakirs Lietuvos Respublikos vientisumą, bet tikrai padės išblaškyti nepasitikėjimo ir antipatijos sutemas tarp lietuvių ir Lietuvos lenkų. Šią problemą galima išspręsti panaikinus prieštaravimus tarp Tautinių mažumų

įstatymo 4 ir 5 straipsnių ir Valstybinės kalbos įstatymo. Pirmojo įstatymo 4 straipsnis numato, kad „administracinių teritorinių vienetų, kuriuose kompaktiškai gyvena kuri nors tautinė mažuma, vietos įstai-gose ir organizacijose greta valstybinės kalbos vartojama tos tautos mažumos (vietinė) kalba”. Tačiau šis įstatymo straipsnis prieštarauja Valstybinės kalbos įstatymui (str. 5,6,7,10), nustatančiam, kad oficia-li valstybinė kalba yra lietuvių kalba ir numatančiam nuobaudas už kitokių kalbų vartojimą oficialiuose dokumentuose, valstybės ir savi-valdos institucijų susirašinėjime bei oficialiuose renginiuose. Seimo nario Ž. Jackūno siūlyta pataisa praktiškai išspręstų minėtą prieš-taravimą: „Vietovėse, kuriose tradiciškai gyvena tautinės mažumos, val-stybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų, įmonių ir organizacijų, ryšių, transporto, sveikatos ir socialinės apsaugos, policijos ir teisėsaugos tarny-bų, prekybos ir kitų gyventojų aptarnavimo įstaigų tarnautojai ir pa-reigūnai su asmenimis, kurie į juos kreipiasi, greta valstybinės kalbos gali bendrauti ir kita abiemis pusėms priimtina kalba. Šių institucijų, įstaigų, įmonių ir organizacijų vadovai užtikrina, kad gyventojai jose būtų aptarnaujami valstybine kalba.

Šio straipsnio antroje dalyje nurodytose vietovėse esančių val-stybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų, įmonių ir organizacijų vado-vai sudaro palankias sąlygas valstybinės kalbos nemokantiems asme-nims parengti teikiamus rašytinius prašymus valstybine kalba.”⁴⁶

Panaši situacija yra su Tautinių mažumų įstatymo 5 straipsniu, ku-riame leidžiama, kad administraciniuose teritoriniuose vienetuose, ku-riuose kompaktiškai gyvena kuri nors tautinė mažuma, informaciniai užrašai greta lietuvių kalbos būtų ir tautinės mažumos kalba. Vėlgi šiai nuostatai prieštarauja vėliau priimto Valstybinės kalbos įstatymo 14, 17, 18 straipsniai, nurodantys, kad LR viešieji užrašai gali būti tik vals-tybine kalba ir tik tautinių mažumų organizacijų pavadinimai gali būti pateikiami ir kitomis kalbomis. Panaikinus ši prieštaravimą ir leidus vartoti lenkų kalbą informaciniuose užrašuose greta lietuvių kalbos, būtų atsižvelgta į neseną, bet jau susiformavusią tarp lenkų autochtonų gyvenviečių įvardinimo tradicijas. Tai būtų Lietuvos valstybės saugu-mui visiškai nepavojingas geros valios ir pasitikėjimo gestas kitataučių LR piliečių atžvilgiu. Tai sustiprintų Lietuvos lenkų etninę identitetą, bet ar ne tautinės savimonės skatinimas deklaruojamas Tautinių mažumų įstatyme? Žinoma, jei lenkų etninė tapatybė kaip tokia laikoma grėsme Lietuvos valstybei, to daryti nereikėtų. Bet tada vardan nuoseklumo ir

aiškumo reikia įstatyme įtvirtinti nuostatas, kurios nepripažintų tautinės tapatybės ir multikultūralizmo.

Politinis dalyvavimas. Išsakomi įvairūs siūlymai, kaip pagerinti tautinių mažumų atstovavimą centrinėse valdymo institucijose, kaip antai tiesioginis atstovavimas Seime, privalomos etninių mažumų kvotos politinėse partijose ir lengvatų atstatymas daugiamandatėje rinkimų apygardoje (patekimo kartelė 2-3 procentai). Manychiau, kad visi išvardinti metodai netinka, nes politizuoja etniškumą. Etninės priklausomybės kaip kriterijaus vartojimas paverčia etninę tapatybę politiniu resursu, o tai tik gilina įtampą. Todėl racionaliau būtų padidinti rinkiminių apygardų skaičių Rytų Lietuvoje ir taip pagausinti tuose rajonuose gyvenančių lenkų atstovų skaičių Seime.

Funkcijų delegavimas. Pats teisingiausias būdas pasiekti taikiausius santykius tarp etninių grupių yra beveik visiškos politinės ir ekonominės lygybės situacijos sukūrimas. Teisingiausias - dažniausiai sunkiausias. Jau anksčiau buvo minėta, kad resursų kontrolės ir eksploatacijos teritorializacija švelnina konfliktą tarp individų ir grupių, nes konkurentų interesai nepersikloja. Šiuo metu Lietuvos lenkai galėtų kontroliuoti jų teritorijoje esančius išteklius ir planuoti plėtrą tik per į savivaldybes išrinktus savo atstovus. Tačiau savivaldybių kompetencija apsiriboja pirminės sveikatos apsaugos ir socialinės priežiūros, vaikų ir jaunimo bendro lavinimo ugdymu, suaugusiųjų bendru ugdymu, gyventojų kultūros ugdymu, bendrosios ir etnokultūros puoselėjimu, ligonių, invalidų ir senelių slauga, teritorijos sanitarijos ir higienos bei gamtos apsaugos reikalavimų priežiūra, gyventojų poilsio ir turizmo industrijos plėtote bei įvairių bendrųjų ilgalaikių socialinių, kultūrinių, ūkinių, investicinių, demografinių, ekologinių ir kitų programų projektų rengimu.⁴⁷

Savivaldybių įgaliojimus galima būtų praplėsti. Kokios konkrečiai apskrities funkcijos galėtų būti deleguotos lenkų kompaktiškai apgyvendintų rajonų savivaldybėms, reikėtų spręsti derybų keliu tarp Vyriausybės ir tų savivaldybių. Tačiau žemės reformos vykdymo perdavimas savivaldybių žinion, apskrities viršininkui paliekant priežiūros funkciją, padėtų išsklaidyti įtarimus specialios reformos vilkinimu Vilniaus krašte. LR Vietos savivaldos įstatymo 1 straipsnis numato galimybes asimetrinei savivaldybių įgaliojimų sanklodai:

„Jeigu savivaldybei deleguojamos kitokios valstybės valdymo ar administravimo funkcijos arba to reikia jos išskirtiniam statusui įgy-

vendinti, tai įstatymai gali nustatyti ir kitokią tos savivaldybės institucijų organizavimo ir veiklos tvarką.⁴⁸

Galbūt net reikėtų prisiminti 1991 sausio 29 d LR Aukščiausios Tarybos nutarimą „Dėl Valstybinės komisijos Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti išvadų“, kuriame Vyriausybė įpareigojama pateikti LR administracinio suskirstymo projektą, numatantį Vilniaus apskrities pagrindu Šalčininkų ir Vilniaus rajonus.⁴⁹

Oponuojantys argumentai šiems siūlymams, matyt, remtųsi visu etninių mažumų lygaus traktavimo ir pariteto su lietuvių padėtimi Lenkijoje tezėmis. Pirmasis teigia, kad negalima daryti jokių išimčių, o antrasis reikalauja keisti Lietuvos politiką lenkų atžvilgiu, tik su sąlyga, kad atitinkamai keičiama bus ir Lenkijos etninė politika. Nei vienas, nei kitas nėra įtikinantys. Objektyvūs skirtumai tarp Lietuvos etninių grupių egzistuoja, tai racionaliau yra į juos atsižvelgti, nei ignoruoti. Juk, pavyzdžiui, gydant tą pačią ligą, gydytojai skiria skirtingus vaistus, nes ligonių būklės – nevienodos. Lenkijos lietuvių charakteristikos taip pat skiriasi nuo Lietuvos lenkų padėties, ir pačios Lenkijos valstybės etninė struktūra bei esminiai bruožai nėra tapatūs Lietuvos Respublikos situacijai. Asimetrinė valstybės administracinių vienetų įgaliojimų sandara nėra naujiena. Egzistuojanti etninių konfliktų reguliavimo praktika Ispanijoje ir vykstančios transformacijos Jungtinėje Karalystėje rodo pakankamai teigiamus tokios politikos rezultatus.

Galų gale alternatyva dabartinei etninei politikai galėtų būti asimiliacijos skatinimas, bet tam Lietuvos valstybė neturi pakankamai prestižo ir galios resursų (nekalbant apie moralines implikacijas). Aišku, galima ir nieko nekeisti, tačiau tada rusenanti įtampa tarp Lietuvos lenkų dalies ir lietuvių išliks, o pasikeitus tarptautinei padėčiai gali net įsižiebt su nauja jėga.

Išvados

Socialinę sąveiką tarp individų charakterizuoja ne tik naudos išskaičiavimai kaip teigia utilitaristai, bet taip pat giminingumo koeficientai tarp veikėjų. Turimi duomenys leidžia teigti, kad žmonės, tikėtina, turi paveldimus giminiškumo atpažinimo mechanizmus, evoliucionavusius natūralios atrankos keliu (*Hamiltono taisyklė*), kurie įgalina individus atpažinti artimus ir „tolimus giminaičius“ (įskaitant savo etno-

so narius), tačiau atpažinimo rezultatai priklauso nuo informacijos, gaunamos iš aplinkos. Todėl besikeičiančios socialinės, techninės ir gamtinės aplinkybės gali veikti konkretaus individo etninės tapatybės turinį ir etnocentrizmo (kaip išplėstinio nepotizmo) intensyvumą.

1) Etniškumas apibrėžiamas kaip genealoginė tapatybė, paremta kolektyviniais kultūriniais bruožais. Tokia etniškumo koncepcija nurodo, kad konfliktai tarp etninių grupių kyla dėl ekonominių ir politinių interesų disbalanso tarp kultūriškai skirtingų grupių, diferentiškai suvokiančių savo kilmę ir giminingumą.

2) Etninius konfliktus valstybės reguliuoja arba keisdamos etniškumo kaip „išplėstinės giminytės“ ribų percepciją tarp grupių (etninių skirtumų naikinimo strategija), arba valdydamos etninius skirtumus, keisdamos sąveikos tarp etninių grupių kainos ir naudos santykio suvokimą (etninių skirtumų valdymo strategija). Neegzistuoja jokios visuotinai galiojančios panacėjos, kaip multietninės valstybės galėtų išvengti etninių konfliktų. Bet genealoginės grupinės manipuliacijos, ekonominių ir politinių grupinių interesų derinimas yra sėkmingiausi receptai, kuriuos gali pritaikyti vyriausybės, atsižvelgdamos į konkrečias aplinkybes.

3) Galima identifikuoti dvylika etninių grupių ir valstybių bruožų, kurie yra labiausiai lemiantys vieno ar kito metodo sėkmę: etninių/rasiinių grupių dydis; geografinis pasiskirstymas; etninės grupės susiformavimo ypatybės, etninis darbo pasidalinimas; socioekonominis grupės statusas; politinis grupės mobilizacijos laipsnis, kolektyvinis sąmoningumas, grupinių žymenų prigimtis, valstybės piliečių inkorporavimo tradicijos, valstybės vidinė sąranga, valstybės legitimumas ir valstybės galia bei prestižas tarptautinėje sistemoje.

4) Lenkų ir rusų integracijos į Lietuvos visuomenę laipsnis skiriasi. Lenkai laikosi labiau segreguotai, o dauguma rusų tapatinasi su Lietuvos politine bendruomene.

5) Tai liudija stiprus lenkų etninis identitetas, aktyvios etninės Lietuvos lenkų politinės partijos veikla ir mokyklų lenkų kalba skaičiaus didėjimas. Tokias tendencijas galima paaiškinti Lietuvos Respublikos etninės politikos neadekvatumu etninių mažumų atžvilgiu. Ji ignoruoja savitas etninių mažumų charakteristikas ir pervertina savo galimybes. Kultūrinės autonomijos ir integracijos/akultūracijos politika labiau tinka Lietuvos rusams, nei Lietuvos lenkams. LR integracijos ir kultūrinės autonomijos politika lenkų atžvilgiu yra neadekvati todėl, kad ignoruo-

ja šios grupės teritorinio išsidėstymo charakterį, agrarinį Vilnijos pobūdį, stiprią intraetninę orientaciją bei autochtoninę lenkų kilmę.

Norint nuoširdžiai plėtoti etninį pliuralizmą, pripažinti, garantuoti ir skatinti, kaip teigiama Tautinių mažumų Įstatyme, „tautinį identišumą, kultūros tęstinumą, tautinę savimonę bei jos saviraišką“, reikėtų koreguoti LR etninę politiką lenkų mažumos atžvilgiu, įvedant kai kuriuos teritorinės savivaldos elementus, t.y. deleguojant dalį apskrities administracijos funkcijų Vilniaus ir Šalčininkų savivaldybėms; taip pat palengvinant lenkų atstovų dalyvavimą demokratiniame šalies valdyme bei patenkinant kultūrinius-simbolinius lenkų mažumos reikalavimus.

NUORODOS

¹ Axelrod R. *The Evolution of Cooperation*. – New York: Basic Books, 1990. – P. 27-55.

² Wilson E. O. *Consilience: The Unity of Knowledge*. – Random House, 1999; arba žr. Statkus N. Kolektyvinių stereotipų kilmė ir funkcijos: evoliucinės psichologijos perspektyva // *Kultūros Barai*, 8/9, 1998, P. 59-63;

plačiau žr. Tooby J. and L. Cosmides *The Psychological Foundations of Culture* // Barkow, J.H., Cosmides, L. and J. Tooby eds. *The Adapted Mind. Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*, Oxford University Press, New York, Oxford, 1992;

Crawford Ch. *The Theory of Evolution in the Study of Human Behavior: An Introduction and Overview* // Ch. Crawford and D. L. Krebs eds. *Handbook of Evolutionary Psychology*. – New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1998. – P. 3-41.

³ Lekevičius E. *Elementy obščej teorii adaptacii*. – Vilnius, Mokslas, 1986. – P. 45-55.

⁴ Dawks R. *The Selfish Gene*. – London: Oxford University Press, 1976. – P. 26-77.

⁵ Masters R. *The Nature of Politics*. – New Haven: Yale University Press, 1989. – P. 119-135.

⁶ Hamilton W. D. *The Genetical Evolution of Social Behaviour* // *Journal of Theoretical Biology*, 7, 1964. – P. 1-16, 17-52.

⁷ Kaip sinonimas vartojamas terminas “bendrasis prisitaikymas” (*inclusive fitness*), žymintis dydį, matuojamą individo ir jo artimesnių giminaičių palikuonių skaičiumi.

⁸ Van den Berghe P. L. *The Ethnic Phenomenon*. – New York: Elsevier, 1981.

⁹ Shils, E. *Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties* // *British Journal of Sociology*, 8, 1957. – P. 130-145.

Geertz C. *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*, 2nd Ed. – London: Fontana, 1993.

¹⁰ Armstrong J. A. *Nations before nationalism*. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1982.

Connor W. *Ethnonationalism: the Quest for Understanding*. – Princeton: Princeton University Press, 1994.

Smith A. D. *The Ethnic Revival*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1981; Smith, A. D. *The Ethnic Origins of Nations*. – Oxford: Blackwell, 1986.

¹¹ Eriksen Th. H. *Ethnicity and Nationalism*. – London: Pluto Press. – P. 33-34.

¹² Horowitz D. L. *Ethnic Groups in Conflict*. – Berkeley: University of California Press, 1985. – P. 138-39.

¹³ Banton M. *Racial and Ethnic Competition*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Barth F. ed. *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organisation of Culture Difference*. – London: Allen and Unwin, 1969. – P. 10-38.

Brass P. R. ed. *Ethnic Groups and the State*. – London: Croom Helm, 1985. – P. 11-41.

Brass P. R. *Ethnicity and Nationalism*. – London: Sage Publications, 1991; Cohen, A. *Two-dimensional Man*. – London: Tavistock, 1974.

Hechter M. *Group Formation and Cultural Division of Labour* // American Journal of Sociology, 84, 1978. – P. 293-318.

Patterson O. *Context and Choice in Ethnic Allegiance: A Theoretical Framework and Caribbean Case Study*. // Glazer N. and D. Moynihan eds. *Ethnicity: Theory and Experience*. – Cambridge Mass.: Harvard University Press, 1975. – P. 305-313.

¹⁴ Connor W. *Ethnonationalism: the Quest for Understanding*. – P. 149-151.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Žr. dėl Tarybų Sąjungos ir Jugoslavijos: Broley Yu. V. *Etnos i Etnografij*. – Nauka, Moscow, 1973. – P. 115; Kanada: Richard M. A. *Ethnic Groups and Marital Choices. Ethnic History and Marital Assimilation in Canada 1871-1971*. – Vancouver, UBC Press, 1993. – P. 108-111; Singapūras: Hassan R. *Interethnic marriages in Singapore*. – Institute of South East Asia Studies, 1974. – P. 12; Vakarų Vokietija: Kienecker S. *Interethnische Ehen. Deutsche Frauen mit Ausländern Partner*. – Hamburg: Lit, 1993. – P.135; Didžiojoje Britanijoje duomenys yra tik apie "baltuosius" Coleman D. (1992), *Ethnic Intermarriage* // Bittles A. H. and D. F. Roberts eds. *Minority, Population, Genetics, Demography and Health*. – The Gordon Institute, 1992. – P. 229.

¹⁷ Rotherdam M. J. and J.S. Phiney *Introduction: Definitions and Perspectives in the Study of Childrens Ethnic Socialization* // Phiney J. S. and M. J. Rotherdam *Childrens Ethnic Socialization. Pluralism and Development*. – Newbury Park: Sage Publications, 1987.– P. 15.

Irwin C. J. *A Study In the Evolution of Ethnocentrism* // Reynolds V., Falger V. and Ian Vine, eds. *The Sociobiology of Ethnocentrism*. – London & Sydney: Croom Helm, 1987.– P.153-156.

¹⁸ Ibid. – P. 138-39; Van den Berghe P.L. *Op cit.*– P. 32-33.

¹⁹ Žr. plačiau Statkus N. *Ar galima etniškumo ir nacionalizmo teorijų sintezė?*, // Sociologija, 2, 1998.– P. 178-195.

²⁰ Masters R. *Beyond Relativism*. – Hanover and London: University Press of New England, 1996.– P. 140-141;

Van den Berghe P. L. *Op. cit.*– P. 38-39.

- ²¹ Smootha S. and Th. Hanf *Conflict Regulation in Deeply Divided Societies* // J. Hutchinson and A.D. Smith eds. *Ethnicity*. – Oxford: Oxford University Press. – P. 326-333.
- van den Berghe P. L. *Protection of Ethnic minorities: A Critical Appraisal* // *Protection of Ethnic Minorities*. – New York: Pergamon Press. – P. 179-187.
- McGarry J. and B. O'Leary *Introduction. The Macro-political Regulation of Ethnic Conflict* // McGarry J. and B. O'Leary, eds. *The Politics of Ethnic Conflict Regulation*. – London and New York: Routledge, 1993. – P. 1-40.
- Coakley J. *The resolution of Ethnic Conflict: towards a Typology* // *International Political Science Review*, vol. 13, 4, 1992. – P. 343-358.
- Coakley J. *Approaches to the Resolution of Ethnic Conflict* // *International Political Science Review*, vol. 15, 3, 1994. – P. 297-314.
- ²² Horowitz D. *Ethnic Groups in Conflict*. – Berkeley: University of California Press, 1985. – P. 596-597.
- ²³ Elster J. *Explaining Technical Change*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – P. 55-58.
- ²⁴ Smootha S. and Th. *Op. cit.* – P. 326-333.
- McGarry, J. and B. O'Leary *Op. cit.* – P. 1-40.
- Coakley J. *The resolution of Ethnic Conflict: towards a Typology* // *International Political Science Review*, vol. 13, 4, 1992. – P. 343-358;
- Stanovcic V. *Problems and Options in Institutionalizing Ethnic Relations* // *International Political Science Review*, vol. 13, 4, 1992. – P. 359-379.
- ²⁵ Gurr T. R. and B. Harff *Ethnic Conflict in World Politics*. – Boulder: Westview Press, 1994. – P. 15-27.
- ²⁶ Brass P. R. *Ethnicity and Nationalism*. – London: Sage Publications, 1991.
- ²⁷ Vaitiekus S. sud. *Tautinių mažumų teisės ir pareigos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius, 1996. – P. 3-10.
- ²⁸ Zalatorius A. *Tautos Kraujuojanti žaizda* // *Komjaunimo tiesa*, – 1989 – kovo 30; Žepkaitė R. *Etniniai procesai Rytų Lietuvoje* // *Laikas ir įvykiai*, 9, 1989. – P. 8-13.
- ²⁹ OMRI DAILY DIGEST January 2, 1997, No. 1. II.
- ³⁰ Kiaulakis G. *Tautinės mažumos Lietuvos dienraščiuose: kasdienės sąmonės atspindžiai* // <http://www.artium.lt/brevi/>
- ³¹ *Lietuvos politinė kultūra. Tyrinio ataskaita*. – Vilnius, 1994. – P. 14.
- ³² Van Hanen T. *Politics of Ethnic Nepotism*. – Link Press, 1992. – P. 154-156.
- ³³ Vaitiekus S. *Ukrainiečiai Lietuvoje*. – Vilnius, 1994. – P. 12.
- ³⁴ *Rytų Lietuvos rajonų socialinio plėtojimo 1996-2000 programa*. – Vilnius 1995. – P. 48-49.
- ³⁵ Krukauskienė E. *State and National Identity* // Taljūnaitė M. Ed. *Changes of Identity in Modern Lithuania*. – Vilnius, 1996. – P. 262.
- ³⁶ Karalius A. *Paribio gyventojų pasaulėvaizdžio savitumai* // Grigas, R. Sud. *Paribio Lietuva*. – Vilnius. 1996. – P. 88.
- ³⁷ Kuzmickaitė L. *Ethnic and Territorial Identities* // Taljūnaitė M. Ed. *Changes of Identity in Modern Lithuania*. – Vilnius, 1996. – P. 247-248.
- ³⁸ Juozeliūnienė I. *Individual and Collective Identity in Changes of Identity* // Taljūnaitė M. ed. *Modern Lithuania. Social studies*. – Vilnius, 1996. – P. 200.
- ³⁹ Leonavičius V. *Tautinės mažumos ir emigrantų identiteto orientacijos* // *Šiuolaikinio socialinio diskurso analizė*. – Vilnius: Baltos lankos, 1996. – P. 74-76.
- ⁴⁰ Braudel F. *Civilisation and Capitalism 15th-18th Century*. – London: Collins, vol. 2, 1982.

Wallerstein I. *The Capitalist World Economy*. – Cambridge: CUP, 1979.

Frank A.G. and B.K. Gill *The World System: Five Hundred Years of Five Thousand?* – London: Routledge, 1993.

Friedman J. *Cultural Identity and Global Process*. – London: Sage, 1994.

⁴¹ Friedman J. *Class Formation, Hybridity and Ethnification in Declining Global Hegemonies* // Olds R. and all eds. *Globalization and The Asia Pacific*. – London: Routledge, 1999. – P. 183-201.

⁴² *Tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje*. – Vilnius, 1992.

⁴³ Kuzmickaitė L. *Ethnic and Territorial Identities* // Taljūnaitė M. Ed. *Changes of Identity in Modern Lithuania*. – Vilnius, 1996. – P. 247-248.

⁴⁴ Popovski V. *Pilietybės klausimai Lietuvoje: įstatymai ir kaip jie traktuojami* // *Politologija*, 5, 1994. – P. 55-70.

Jauniškis K. *LLS: pradėtos pareiškimų ir raportų kautynės* // *Lietuvos Rytas*, – 1995. – liepos 17.

Petrauskaitė A. *Dar kartą apie savivaldybes ir savivaldą* // *Respublika*, – 1998. – gegužės 28.

⁴⁵ *Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos tautinių mažumų įstatymas* // *Valstybės žinios*. – 1989. – Nr. 34-485.

⁴⁶ *Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymo 4 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas* // *Valstybės žinios*. – 1991. – Nr. 4-117.

⁴⁷ *Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymas* // *Valstybės žinios*. – 1994. – Nr. 55-1049.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ *Valstybės Žinios*. – 1991. – Nr. 4. – P. 116.

SUMMARY

ETHNIC CONFLICT REGULATION AND LITHUANIAN EXPERIENCE IN THE LAST DECADE

There exists a rather generally accepted view that ethnic diversity of a polity is an additional source of internal instability and sometimes negatively affects state's international standing. Therefore, states rarely abstain from regulating inter-ethnic relations within the state. States have used in the past and employ in the present various methods of ethnic accommodation ranging from genocide to consociational solutions.

An article embraces a brief discussion of strategies and methods employed by the states to resolve ethnic conflicts. As ethnic policy of a state depends on traditions of incorporation of minorities, its international position and characteristics of a „core nation” and minorities (demography, territorial distribution, ethnic division of labour, level of political institutionalisation and mobilisation of ethnicity, nature and distinctive-

ness of ethnic markers), the article analyses ethnic policies and minorities' regime in Lithuania in terms of the above-mentioned variables during the past decade. Ethnic minorities are of dual origin in Lithuania: Poles are predominantly indigenous and majority of Russian-speaking minority (Russians, Ukrainians, Belorussians) is a product of recent migration. Also there exist differences of geographical distribution and socio-economic status between major minorities in Lithuania. Therefore, the Lithuanian official policy of integration and cultural autonomy has brought about different results to Poles and Russian-speakers and has delineated distinctive contours for minorities' future situation.

Thus, the article helps to clarify the issue of ethnic minorities' susceptibility to acculturation/integration, assimilation or some kind of territorial autonomy in Lithuania, and adequacy of actual state's ethnic policy in relation to attainment of the declared goals of multiculturalism and ethnic integration. The recommendations for improvement of the Lithuanian ethnic policy are proposed.